

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Π.Μ.Σ. ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΘΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΝΩΣΙΑΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ ΣΤΟ
ΕΘΝΙΚΟ
ΚΑΙ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Αικατερίνη Αντ. Νικολάκη

ΑΜ:4117Μ011
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΗΛΙΑΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2018

I. ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
II. ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ	5
2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	5
3. ΝΟΜΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ	7
4. ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ	8
4.1. ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ.....	8
4.2. ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ	11
4.3. Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΣΚΗΘΕΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ	12
4.4 ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ	13
4.4.1. Η αξίωση του ενδιαφερομένου για έγγραφη κλήση.....	14
4.4.2. Η αξίωση του ενδιαφερομένου για ενημέρωση.....	14
4.4.3. Η αξίωση του ενδιαφερομένου για λυσιτελή και αποτελεσματική διατύπωση των απόψεών του.....	14
4.4.4. Η αξίωση του ενδιαφερομένου να ληφθούν υπόψη οι ισχυρισμοί του από τη διοίκηση	15
4.5. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ.....	15
4.5.1. Η ανάγκη αποτροπής κινδύνου και η ικανοποίηση επιτακτικού δημόσιου συμφέροντος	16
4.5.2. Ο περιορισμός του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης από τον δικαστή.....	16
4.6. ΑΥΤΕΠΑΓΓΕΛΤΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΤΗΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ	21
4.7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ.....	24
III. ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	25
5. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ ΣΤΟ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	25
6. ΟΙ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ.....	28
6.1. ΑΠΟΦΑΣΗ WINDPARK GROOTHUSL'N κατά ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα) της 14ης Μαΐου 1998 - υπόθεση C-48/96 P	28
Α. Ιστορικό της ένδικης διαφοράς.....	28
Β. Κριση του Δικαστηρίου.....	28

6.2. ΑΠΟΦΑΣΗ Μ. κατά Minister for Justice, Equality and Law Reform, Ιρλανδίας, Attorney General.....	29
Α. Το ιστορικό της διαφοράς.....	29
Β. Το προδικαστικό ερώτημα.....	30
Γ. Η απάντηση του Δικαστηρίου.....	30
6.3. Hauptzollamt München-Mitte και Technische Universität München ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ της 21ης Νοεμβρίου 1991 C-269/90.....	33
Α. Ιστορικό της ενδίκης διαφοράς.....	33
Β. Προδικαστικό ερώτημα.....	33
Γ. Η κρίση του Δικαστηρίου.....	34
6.4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ.....	35
7.1. Sopropé – Organizações de Calçado Lda κατά Fazenda Pública υπόθεση C-349/07.....	36
Α. Ιστορικό της ενδίκης διαφοράς.....	36
Β. Προδικαστικό ερώτημα.....	37
Γ. Η κρίση του Δικαστηρίου.....	38
7.2 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ.....	41
8.1. Mediocurso - Estabelecimento de Ensino Particular Ld. ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πέμπτο τμήμα) της 21ης Σεπτεμβρίου 2000 C-462/98 P.....	42
Α. Ιστορικό της ενδίκης διαφοράς.....	42
Β. Η κρίση του Δικαστηρίου.....	47
8.2. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ.....	48
9. Abdelhafid Bensada Benallal κατά État belge, Υπόθεση C-161/15.....	48
Α. Ιστορικό της ενδίκης διαφοράς.....	48
Β. Προδικαστικά ερωτήματα.....	49
Γ. Η κρίση του Δικαστηρίου.....	50
10. DOCTER G. J. Dokter, Maatschap Van den Top, W. Boekhout κατά Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα) της 15ης Ιουνίου 2006 υπόθεση C-28/05.....	51
Β. Προδικαστικά ερωτήματα.....	53
Γ. Η κρίση του Δικαστηρίου.....	54
10. Yassin Abdullah Kadi και Al Barakaat International Foundation, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 3ης Σεπτεμβρίου 2008 συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-402/05 P και C-415/05 P.....	56
Α. Ιστορικό της ενδίκης διαφοράς.....	56
Β. Η κρίση του Δικαστηρίου.....	57
10.1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ.....	58

IV. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	60
V. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ	62
VI. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ	62
VII. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	64

I. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια της ολοκλήρωσης του μεταπτυχιακού προγράμματος «ΕΘΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΝΩΣΙΑΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ». Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αναλύσει και να εμβαθύνει στο δικαίωμα της ακρόασης και στον τρόπο που αυτό αντιμετωπίζεται τόσο από την ενωσιακή, όσο και από την εθνική έννομη τάξη. Για τον λόγο αυτό η παρούσα εργασία είναι δομημένη σε δύο ενότητες προκειμένου στην πρώτη να αναπτυχθεί η νομική θεμελίωση και η νομολογιακή αντιμετώπιση του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης από την εθνική έννομη τάξη και στην δεύτερη να αναλυθεί η αντιμετώπιση του δικαιώματος της ακρόασης από την Ενωσιακή έννομη τάξη.

II. ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Το δικαίωμα της ακρόασης ακόμη και πριν την νομοθετική του καθιέρωση συναντάται ως γενική αρχή του δικαίου. Στη διαμόρφωση αυτής της γενικής αρχής είχε συντείνει, μεταξύ άλλων, αποφασιστικά και η αρχαία ελληνική σκέψη. Στο πλαίσιο αυτής της δικαιοκής αρχής οι αθηναίοι, όταν κληρώνονταν ως δικαστές, ορκίζονταν, ανάμεσα σε άλλα «και ακροάσομαι τών τε κατηγορούντων και των απολογουμένων ομοίως αμφοίν». Πέρα όμως από την προσεκτική επιλογή των δικαστών, καθιδρύθηκε έκτοτε ως εγγύηση δικαιοκρατικής διάρθρωσης της δίκης η υποχρέωση του δικαστηρίου να δίδει τη δυνατότητα ν' ακουστούν και οι δύο αντιμαχόμενες πλευρές: «μηδέ δίκην δικάσης, πρίν αν αμφοίν μύθον ακούσης».

Στην συνέχεια, εντοπίζουμε ξανά το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης στην Γαλλία: Το 1723 στην απόφαση του αγγλικού δικαστηρίου, η οποία

αφορούσε υπόθεση του δόκτορος Bentley, που ήταν τότε πρύτανης του Πανεπιστημίου του Cambridge, αναφέρεται ότι: «Θείος και ανθρώπινος νόμος αναγνωρίζει στον καθένα που κρίνεται τα δικαιώμα να υπερασπίζεται τον εαυτό του... Ο Θεός δεν έβγαλε απόφαση κατά του Αδάμ πριν τον καλέσει για να υπερασπισθεί τον εαυτό του. - Αδάμ, είπε ο Θεός, γιατί αμάρτησες; Εφαγες ή όχι τον απαγορευμένο καρπό του δέντρου¹».

Η προέλευση του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης στην ελληνική έννομη τάξη μπορεί να ανιχνευτεί στην νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας από την εποχή της δικτατορίας². Συγκεκριμένα το δικτατορικό καθεστώς απέλυσε δυνάμει της ΚΔ' Συντακτικής Πράξης του 1968 ανεπιθύμητους κατ'αυτήν δικαστικούς λειτουργούς των πολιτικών δικαστηρίων. Ακολούθως τον Ιούνιο του έτους 1969, το Συμβούλιο Επικρατείας, του οποίου Πρόεδρος τότε ήταν ο Μιχαήλ Στασινόπουλος, κλήθηκε να δικάσει τις υποθέσεις που αφορούσαν τις απολύσεις των δικαστικών λειτουργών³. Η τότε δικτατορική κυβέρνηση εξέδωσε τις προαναφερόμενες πράξεις απόλυσης των δικαστικών λειτουργών χωρίς κανένα σοβαρό νομικό έρεισμα και, μεταξύ άλλων, χωρίς να έχει τηρηθεί προηγουμένως το δικαίωμα ακρόασης. Δικαίωμα που κατά τον χρόνο εκείνο δεν έβρισκε συγκεκριμένο στήριγμα στην, ούτως ή άλλως, προβληματική, λόγω έλλειψης δημοκρατικής νομιμοποίησης, έννομη τάξη μας, αν και έβρισκε θέση στο πάνθεον των νομικών κανόνων ως γενική αρχή του διοικητικού δικαίου.

Όπως είναι γνωστό, το Συμβούλιο της Επικρατείας ακύρωσε, με την παρότρυνση του Προέδρου του Μιχαήλ Στασινόπουλου και παρά τις προκλητικές πιέσεις και απειλές των δικτατόρων, ακύρωσε τις απολύσεις των δικαστικών λειτουργών, κρίνοντας ότι με το ν' απολυθούν χωρίς να υπάρχει προηγούμενη ακρόασή τους παραβιάσθηκε γενική αρχή του δικαίου, η οποία

¹Ηλεκτρονικό Δημοσίευμα στην ιστοσελίδα <http://www.kathimerini.gr/693295/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/mixahl-stasinopoylos---o-ane3arthtos-dikasths> «Μιχαήλ Στασινόπουλος - Ο ανεξάρτητος Δικαστής».

² Κώστας Χ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη εκδ. 2006, σελ. 469.

³Ηλεκτρονικό Δημοσίευμα στην ιστοσελίδα <http://www.kathimerini.gr/693295/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/mixahl-stasinopoylos---o-ane3arthtos-dikasths> «Μιχαήλ Στασινόπουλος - Ο ανεξάρτητος Δικαστής».

εγγυάται το δικαίωμα υπεράσπισης ενώπιον των διοικητικών αρχών. Με τον τρόποι αυτό πήραν τη θέση τους στην πολιτική και νομική μας ιστορία οι αποφάσεις ΣΤΕ 1811-1831/1969, το κρισιμότερο σκεπτικό των οποίων έχει ως ακολούθως: **«Επειδή το δικαίωμα ακροάσεως παντός κρινομένου προσώπου αποτελεί γενικωτέραν και θεμελιώδη αρχήν του δικαίου, διασφαλίζουσιν το στοιχειώδες δικαίωμα της υπερασπίσεως και εφαρμοστέαν εν πάση ευνομουμένη Πολιτεία...»**. Οι αποφάσεις αυτές, αν και εννοείται ότι δεν οδήγησαν στην επιστροφή των απολυμένων αλλά αντιθέτως προκάλεσαν και εκτεταμένες «εκκαθαρίσεις» στο ίδιο το Συμβούλιο της Επικρατείας, οδήγησαν ωστόσο στην εισαγωγή του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης, μετά την κατάρρευση της δικτατορίας, στην ενσωμάτωσή του στο Σύνταγμα και μάλιστα με ευρύτατη με διατύπωση⁴.

3. ΝΟΜΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ

Στο **άρθρο 20 παρ. 2 του Συντάγματος**, προβλέπεται ότι **«το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου ισχύει και για κάθε διοικητική ενέργεια ή μέτρο που λαμβάνεται σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του»**. Αντικείμενο του δικαιώματος είναι η αποχή του κράτους από κάθε διοικητική ενέργεια ή μέτρο σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του ενδιαφερόμενου, πριν ακουσθεί ο τελευταίος⁵.

Πρόκειται για ένα ατομικό διαδικαστικό δικαίωμα, αντικείμενο του οποίου είναι η αποχή του κράτους από κάθε μέτρο, οποιασδήποτε φύσης, σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του διοικουμένου πριν ο τελευταίος εκφράσει τις απόψεις του συναφώς. Η διάταξη του άρθρου 20 παρ. 2 του Συντάγματος είναι άμεσης εφαρμογής, πράγμα που σημαίνει ότι δεν χρειάζεται η νομοθετική διαμεσολάβηση για την άσκηση του οικείου δικαιώματος, ενώ στις περιπτώσεις που αυτό δεν προβλέπεται νομοθετικά ή που ο νομοθέτης

⁴ Β. Ρώτη, *Η περιπέτεια του άρθρου 20 παρ. 12 του Συντάγματος*, σε :Οι Συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη, εκδ. 1986 σελ. 335 επ.

⁵ Κώστας Χ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη εκδ. 2006, σελ. 469.

αποκλείει την άσκησή του, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, ήδη, η συνταγματική διάταξη επιβάλλει την τήρησή του από τη διοίκηση.

Παράλληλα το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης και οι όροι άσκησής του εξειδικεύονται στο **άρθρο 6 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας**, η παρ. 1 του οποίου ορίζει ότι *«Οι διοικητικές αρχές, πριν από κάθε ενέργεια ή μέτρο σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων συγκεκριμένου προσώπου, οφείλουν να καλούν τον ενδιαφερόμενο να εκφράσει τις απόψεις του, εγγράφως ή προφορικώς, ως προς τα σχετικά ζητήματα»*.

Στο ενωσιακό επίπεδο, το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης, ως ένα εκ των λεγόμενων δικαιωμάτων άμυνας, συνιστούσε, κατά πάγια νομολογία των Δικαστηρίων της Ένωσης, θεμελιώδη αρχή του δικαίου της Ένωσης. Πλέον, έχει κατοχυρωθεί στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, **το άρθρο 41 παρ. 2 περ. α'** το οποίο κάνει λόγο για *«το δικαίωμα κάθε προσώπου σε προηγούμενη ακρόαση πριν να ληφθεί ατομικό μέτρο εις βάρος του»*. Το εν λόγω δικαίωμα, που κατοχυρώνεται ως πτυχή του δικαιώματος χρηστής διοίκησης, είναι γενικής εφαρμογής, πράγμα που σημαίνει ότι η τήρησή του επιβάλλεται σε κάθε διαδικασία δυνάμενη να καταλήξει στην έκδοση βλαπτικής πράξης, ακόμη και αν η εφαρμοστέα στη συγκεκριμένη περίπτωση ενωσιακή νομοθεσία δεν προβλέπει ρητώς μια τέτοια διοικητική διατύπωση.

4. ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ

4.1. ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ

Στο άρθρο 6 του Κώδικα διοικητικής διαδικασίας ορίζεται ότι *1. Οι διοικητικές αρχές, πριν από κάθε ενέργεια ή μέτρο σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων συγκεκριμένου προσώπου, οφείλουν να καλούν τον ενδιαφερόμενο να εκφράσει τις απόψεις του, εγγράφως ή προφορικώς, ως προς τα σχετικά ζητήματα. 2. Η κλήση προς ακρόαση είναι έγγραφη, αναφέρει τον τόπο, την ημέρα και την ώρα της ακρόασης, προσδιορίζει δε το αντικείμενο του μέτρου ή της ενέργειας. Η κλήση κοινοποιείται στον ενδιαφερόμενο*

τουλάχιστον πέντε (5) πλήρεις ημέρες πριν από την ημέρα της ακρόασης. Ο ενδιαφερόμενος έχει το δικαίωμα να λάβει γνώση των σχετικών αποδεικτικών στοιχείων και να προβεί σε ανταπόδειξη. Η τήρηση της προαναφερόμενης διαδικασίας, καθώς και η λήψη υπόψη των απόψεων του ενδιαφερομένου, πρέπει να προκύπτουν από την αιτιολογία της διοικητικής πράξης. Το υιοθετούμενο μέτρο πρέπει να λαμβάνεται μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα από την ακρόαση του ενδιαφερομένου.

3. Αν η άμεση λήψη του δυσμενούς μέτρου είναι αναγκαία για την αποτροπή κινδύνου ή λόγω επιτακτικού δημόσιου συμφέροντος, είναι, κατ' εξαίρεση, δυνατή η, χωρίς προηγούμενη κλήση του ενδιαφερομένου, ρύθμιση. Αν η κατάσταση που ρυθμίστηκε είναι δυνατόν να μεταβληθεί, η διοικητική αρχή, μέσα σε χρονικό διάστημα δεκαπέντε (15) ημερών, καλεί τον ενδιαφερόμενο να εκφράσει τις απόψεις του σύμφωνα με τις προηγούμενες παραγράφους, οπότε και προβαίνει σε τυχόν νέα ρύθμιση. Αν η πιο πάνω προθεσμία παρέλθει άπρακτη, το μέτρο παύει αυτοδικαίως, και χωρίς άλλη ενέργεια, να ισχύει.

4. Οι διατάξεις των παρ. 1 και 2 εφαρμόζονται και όταν οι σχετικές με τη δυσμενή διοικητική πράξη διατάξεις προβλέπουν δυνατότητα άσκησης διοικητικής προσφυγής.»

Κατά την έννοια της διατάξεως αυτής η άσκηση του συνταγματικώς κατοχυρωμένου δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης – το οποίο προβλέπεται πλέον και στο **άρθρο 6 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας** (Ν. 2690/1999, Α' 45), αποβλέπει στην παροχή της δυνατότητας στον διοικούμενο, τον οποίον αφορά η δυσμενής διοικητική πράξη να προβάλλει συγκεκριμένους ισχυρισμούς ενώπιον του αρμοδίου διοικητικού οργάνου, ούτως ώστε να επηρεάσει τη λήψη από το όργανο αυτό της σχετικής αποφάσεως ύστερα από διαφορετική εμφάνιση ή εκτίμηση του πραγματικού υλικού. Συνεπώς θα μπορούσε να λεχθεί, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Δαγτόγλου, ότι το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης έχει ως διπλό σκοπό αφενός να δώσει στον ενδιαφερόμενο τη δυνατότητα να υποστηρίξει τα δικαιώματά ή τα συμφέροντά του και να προτείνει εύλογες λύσεις πριν

ακόμη προβεί η διοίκηση στην επιβαρυντική γι' αυτόν ενέργεια η μέτρο, γιατί μετά απ' αυτήν ως μόνη διέξοδος για τον ιδιώτη θα απέμενε η δαπανηρή και χρονοβόρα προσφυγή στα δικαστήρια και αφετέρου να διασφαλιστεί η καλύτερη ενημέρωση της διοικήσεως και επομένως η αποτελεσματικότερη, πιο εύλογη και δικαιότερη λειτουργία της⁶.

Ωστόσο, όπως έχει ερμηνευθεί από τη νομολογία, η συνταγματική διάταξη δεν απαιτεί την κλήση του διοικούμενου σε προηγούμενη ακρόαση, όταν η διοίκηση λειτουργεί κατά δέσμια αρμοδιότητα, διότι στην περίπτωση αυτή η βλάβη των δικαιωμάτων ή των εννόμων συμφερόντων του επέρχεται ως αυτόματη συνέπεια του νόμου και συνεπώς η προηγούμενη ακρόαση είναι αλυσιτελής. Δημιουργείται κατά συνέπεια εύλογα το ζήτημα, αν μπορεί να γίνει λόγος για εφαρμογή της συνταγματικής αρχής στο πεδίο του φορολογικού δικαίου, όταν σύμφωνα με την κρατούσα αντίληψη η φορολογική αρχή κατά τη διαδικασία επιβολής φόρου ή προστίμου δρα κατά δέσμια αρμοδιότητα⁷.

Από τα παραπάνω προκύπτουν **τουλάχιστον τρεις** προϋποθέσεις της υποχρεώσεως της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερόμενου, όταν ο νόμος σιωπεί.

Α) διοικητικό μέτρο ή ενέργεια η οποία να είναι επιβαρυντική για τα συμφέροντα του διοικούμενου. Οπωσδήποτε δεν υπάρχει βλάβη των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του διοικούμενου και συνεπώς αυτός δεν μπορεί να αξιώσει προηγούμενη ακρόαση, αν δεν έχει με τη μέλλουσα να εκδοθεί πράξη, άμεσο νομικό δεσμό τέτοιο ώστε να στοιχειοθετείται έννομο συμφέρον για την προσβολή της με ένδικο βοήθημα⁸.

Β) η βλάβη να προέρχεται από το ίδιο το διοικητικό μέτρο και να είναι αποτέλεσμα ασκήσεως διακριτικής ευχέρειας της διοικήσεως.

⁶ Π.Δ. Δατογίου, *ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Β'*, δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, σελ. 1388.

⁷ <https://curia.gr/oi-ekselikseis-giro-apo-to-dikaioma-tis-proigoumenis-akroasis-stis-forologikes-diafores/>

⁸ Π. Λαζαράτος, *Το δικαίωμα ακρόασης στη διοικητική διαδικασία*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, 1992, 191 επ.

Γ) ο ενδιαφερόμενος δεν είχε ήδη την ευκαιρία να εκθέσει τις απόψεις του στην διοίκηση.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης, περιορίζεται στις τυπικά και ουσιαστικά διοικητικές και μάλιστα εκτελεστές πράξεις, οι οποίες εκδίδονται ύστερα από πρωτοβουλία της διοίκησης κατά διακριτικής της ευχέρεια, στηριζόμενες σε υποκειμενική συμπεριφορά του διοικούμενου ο οποίος έχει έννομο συμφέρον να τις προσβάλλει δικαστικώς. Εξαιτίας του εύρους των ανωτέρω περιορισμών έχει λεχθεί ότι πρόκειται *«για ενδιαφέρουσα περίπτωση νομολογιακής παιδοκτονίας, στο βαθμό που η νομολογία καθιέρωσε και η νομολογία απασκαθήλωσε το άρθρο 20 παρ. 2 Σ.»*⁹

4.2. ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ

Φορέας του δικαιώματος μπορεί να είναι οποιοδήποτε φυσικό πρόσωπο, ανεξάρτητα από Ιθαγένεια ή κατοικία αλλά και οποιοδήποτε νομικό πρόσωπο, ανεξάρτητα από τόπο έδρας. Νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου είναι φορείς του δικαιώματος αυτού, μόνον όταν πρόκειται για προστασία δικαιωμάτων του κοινού δικαίου.

Επισημαίνεται δε, ότι δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης έχει μόνο ο *ενδιαφερόμενος*, ο φορέας δηλαδή των δικαιωμάτων ή συμφερόντων σε βάρος των οποίων «λαμβάνεται» μια διοικητική ενέργεια και όχι οποιοσδήποτε τρίτος. Γενική παραίτηση εκ των προτέρων από το δικαίωμα ακρόασης, απαγορεύεται. Ωστόσο είναι επιτρεπτή η ρητή η σιωπηρή παραίτηση από το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης στο πλαίσιο συγκεκριμένης διοικητικής διαδικασίας. Σε περίπτωση αντικειμενικής αδυναμίας του διοικούμενου να ασκήσει το δικαίωμά του αυτό προσωπικά, τότε μπορεί να το ασκήσει δια πληρεξουσίου. Μάλιστα στο πληρεξούσιο του προσώπου μπορεί να απευθύνεται η κλήση προς ακρόαση, ενώ ο τελευταίος

⁹ Ε. Βενιζέλος, *Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων*, εκδ. Παρατηρητής 1990, σελ. 143.

δεν υποχρεούται να ειδοποιήσει εκ των προτέρων την αρχή για το αν προτίθεται να ασκήσει το δικαίωμα του 20 παρ. 2 Συντάγματος προσωπικά¹⁰.

4.3. Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΣΚΗΘΕΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ

Το θέμα του χρόνου που θα ασκηθεί το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης συνδέεται άμεσα με το θέμα της προθεσμίας προς ακρόαση. Ζήτημα δε, υφίσταται ως προς την ορθή τήρηση του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης αν ο διοικούμενος εμφανιστεί ενώπιον της διοίκησης και εκφράσει τις απόψεις του, πριν καν του κοινοποιηθεί η κλήση προς ακρόαση. Αν ωστόσο η εμφάνιση του διοικούμενου ενώπιον της διοικητικής αρχής πραγματοποιηθεί πριν συλλεχτεί το αποδεικτικό υλικό, το ορθό είναι ο διοικούμενος να κλητευθεί ενώπιον της διοικητικής αρχής σε σημείο μεταγενέστερο. Αντίθετα, αν ο ενδιαφερόμενος εμφανιστεί, πριν συνταχθεί η κλήση προς ακρόαση, ή πριν του κοινοποιηθεί, η νομική κατάσταση θα είναι διαφορετική. Σε περίπτωση προφορικής ακρόασης, όπου έχει ταχθεί στον διοικούμενο συγκεκριμένο χρονικό όριο, μέσα στο οποίο θα πρέπει να εκφράσει τις απόψεις του, δεν υφίσταται προσβολή του κατοχυρωμένου στο α. 20 παρ. 2 Συντ. δικαιώματος, εφόσον η τασσόμενη χρονική διάρκεια είναι εύλογη. Κριτήριο σημαντικό για τον καθορισμό του χρονικού αυτού ορίου είναι η δυσκολία της υπόθεσης που ερευνάται, η βαρύτητα της πράξης που αποδίδεται στον ενδιαφερόμενο, ο όγκος και ο αριθμός των υποθέσεων αλλά και η πείρα, το μορφωτικό επίπεδο του διοικούμενου. Σε περίπτωση εγγράφου ακρόασεως δεν μπορεί να γίνει λόγος για χρονική διάρκεια. Ωστόσο, ο διοικούμενος πρέπει να καταβάλλει κάθε προσπάθεια προκειμένου να εκφραστεί το συντομότερο δυνατό. Η ακρόαση πρέπει να είναι επίκαιρη, να υπάρχει δηλαδή εύλογος χρονικός σύνδεσμος μεταξύ ακρόασεως και έκδοσης της πράξης.

¹⁰Π. Λαζαράτος, *Το δικαίωμα ακρόασεως στη διοικητική διαδικασία*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1992, σελ. 470-471.

4.4 ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ

Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης, με την έννοια που κατοχυρώνεται στο άρθρο 20 παρ. 2 του Συντάγματος και ρυθμίζεται ειδικότερα, υπό την αυτή έννοια, με τις ανωτέρω διατάξεις του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας, συνίσταται στην δυνατότητα εκείνου για τον οποίον η Διοίκηση άγεται, μεταξύ άλλων, στην έκδοση πράξης βλαπτικής για τα συμφέροντά του, να εκθέσει σχετικά τις απόψεις του στην αρμόδια διοικητική αρχή έτσι ώστε να επηρεάσει την διαμόρφωση της κρίσης της ήδη στο στάδιο πριν από τον σχηματισμό της και την έκδοση της πράξης. Αποτέλεσμα του δικαιώματος της προηγούμενης διοικητικής ακρόασης είναι η διαδικασία για την έκδοση της δυσμενούς διοικητικής πράξης να έχει κάποιες ελάχιστες δικαιοκρατικές προδιαγραφές, καθώς επίσης να έχει ο διοικούμενος τη δική του θέση μέσα στη διοικητική διαδικασία ως αυτοτελής της παράγοντας, την οποία να μπορεί να επηρεάσει¹¹. Ο ενδιαφερόμενος πρέπει να κληθεί σε εύλογο χρόνο να ασκήσει το άνω δικαίωμα του άλλως, αν δηλαδή αρνηθεί ή περάσει άπρακτος ο χρόνος αυτός, θεωρείται ότι το δικαίωμα αυτό ασκήθηκε.

Θα μπορούσε να λεχθεί ότι το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης μπορεί να αναλυθεί στις εξής αξιώσεις του διοικουμένου προς τη διοίκηση: **1) την αξίωση του ενδιαφερομένου για έγγραφη κλήση, 2) την αξίωση ενημέρωσης του ενδιαφερομένου από το αρμόδιο όργανο σχετικά με την επίμαχη υπόθεση,** η οποία μπορεί να οδηγήσει στη λήψη δυσμενούς μέτρου σε βάρος του, **3) την αξίωση του ενδιαφερομένου για λυσιτελή και αποτελεσματική διατύπωση των απόψεών του και 4) την αξίωση του ενδιαφερομένου να ληφθούν υπόψη οι ισχυρισμοί που διατύπωσε.**

Εάν δεν ικανοποιηθεί έστω και μία από τις ανωτέρω αξιώσεις ή εφόσον δεν εκπληρωθεί γενικά η υποχρέωση της διοίκησης για προηγούμενη ακρόαση, η

¹¹ Ευάγγελος Μπέης, *Το δικαίωμα της προηγούμενης διοικητικής ακρόασης*, Περιοδικό Δίκη, τεύχος Μαρτίου 1997.

τελικώς εκδοθείσα πράξη πάσχει από ακυρότητα, καθώς η προηγούμενη ακρόαση του ενδιαφερομένου συνιστά ουσιώδη τύπο της έκδοσης της διοικητικής πράξης και, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 48 του π.δ. 18/1989, η παράβαση ουσιώδους τύπου που έχει ταχθεί για την ενέργεια της πράξης θεμελιώνει βάσιμο λόγο ακύρωσης.

4.4.1. Η αξίωση του ενδιαφερομένου για έγγραφη κλήση

η κλήση προς ακρόαση πρέπει να είναι έγγραφη, ορισμένη και να κοινοποιείται στον ενδιαφερόμενο τουλάχιστον πέντε ημέρες πριν από την ημέρα της ακρόασης. Ορισμένη είναι η κλήση για ακρόαση όταν στο σώμα αυτής προσδιορίζεται ο τόπος, η ημέρα και η ώρα της ακρόασης, το αντικείμενο του μέτρου ή της ενέργειας καθώς και, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα δικαιώματα του διοικουμένου. Η απαίτηση για την ύπαρξη ενός ελάχιστου χρονικού διαστήματος μεταξύ της κλήσης και της ακρόασης συνδέεται με την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αφού απαιτείται εύλογος χρόνος για τον τελευταίο ώστε να προετοιμαστεί.

4.4.2. Η αξίωση του ενδιαφερομένου για ενημέρωση

Η ως άνω αξίωση συνδέεται με το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα, η τήρηση του οποίου από πλευράς της διοίκησης είναι αναγκαία προϋπόθεση για την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης

4.4.3. Η αξίωση του ενδιαφερομένου για λυσιτελή και αποτελεσματική διατύπωση των απόψεών του

Η λυσιτελής και αποτελεσματική διατύπωση των απόψεών του προϋποθέτει την τήρηση συγκεκριμένης διαδικασίας στο πλαίσιο της οποίας ο διοικούμενος ενημερώνεται για τα στοιχεία του φακέλου, βάσει των οποίων θα εκδοθεί η δυσμενής πράξη, καλείται προσηκόντως για να εκθέσει τις απόψεις του, και του δίνεται η δυνατότητα να θέσει υπόψη της διοίκησης όλα τα στοιχεία που διαθέτει προς υποστήριξη της υπόθεσής του. Αποτελεσματική άσκηση του

δικαιώματος ακρόασης μπορεί να σημαίνει επίσης τη δυνατότητα του διοικουμένου να παρασταθεί διά ή μετά δικηγόρου ενώπιον της αρμόδιας αρχής κατά τη συζήτηση της υπόθεσής του, όπως κατά την πειθαρχική διαδικασία.

4.4.4. Η αξίωση του ενδιαφερομένου να ληφθούν υπόψη οι ισχυρισμοί του από τη διοίκηση

Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 2 εδ. 4ο, «[η] τήρηση της προαναφερόμενης διαδικασίας, καθώς και η λήψη υπόψη των απόψεων του ενδιαφερομένου, πρέπει να προκύπτουν από την αιτιολογία της διοικητικής πράξης». Κατά την έννοια της συγκεκριμένης ρύθμισης, η προσήκουσα εκπλήρωση όλων των παραπάνω αξιώσεων του ενδιαφερομένου προκύπτει από την αιτιολογία της πράξης, στην οποία το όργανο οφείλει να σχολιάσει τους ουσιώδεις ισχυρισμούς του διοικουμένου ώστε να είναι πλήρης.

4.5. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ

Η αρχή της προηγούμενης ακρόασης δεν έχει απόλυτη ισχύ. Η νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων, και ιδίως του ΣΤΕ, έχει συρρικνώσει αρκετά το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης σε βαθμό που, σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να γίνει λόγος για προβληματικές κατασκευές ενόψει, ειδικά, της εξαιρετικά ευρείας διατύπωσης της πρόβλεψης του δικαιώματος τόσο στην οικεία διάταξη του Συντάγματος όσο και της κοινής νομοθεσίας. Σ' αυτό το πνεύμα, 1) ο νομοθέτης προσδιόρισε τον βασικό περιορισμό του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης όταν υφίσταται άμεσος κίνδυνος ή επιτακτικό δημόσιο συμφέρον, ενώ 2) ο δικαστής εντόπισε μια σειρά κριτηρίων, που όταν πληρούνται, το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης στερείται νοήματος, με αποτέλεσμα η μη τήρησή του, από τη διοίκηση, να μην οδηγεί στην ακύρωση της πράξης.

4.5.1. Η ανάγκη αποτροπής κινδύνου και η ικανοποίηση επιτακτικού δημόσιου συμφέροντος

Η θεσμοθετημένη εξαίρεση από την υποχρέωση της διοίκησης να «ακούσει» τον διοικούμενο πριν επιβάλει σε βάρος του δυσμενές διοικητικό μέτρο ρυθμίζεται στο άρθρο 6 παρ. 3 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας, σύμφωνα με το οποίο *«[α]ν η άμεση λήψη του δυσμενούς μέτρου είναι αναγκαία για την αποτροπή κινδύνου ή λόγω επιτακτικού δημόσιου συμφέροντος, είναι κατ' εξαίρεση, δυνατή η, χωρίς προηγούμενη κλήση του ενδιαφερομένου, ρύθμιση.»*

Η ίδια παράγραφος ορίζει ότι αν η κατάσταση που ρυθμίστηκε χωρίς την προηγούμενη ακρόαση του διοικουμένου μπορεί να μεταβληθεί, η διοίκηση καλεί τον ενδιαφερόμενο να εκφράσει τις απόψεις του εντός δεκαπέντε ημερών, οπότε και προβαίνει σε τυχόν νέα ρύθμιση. Σε περίπτωση άπρακτης παρόδου αυτής της προθεσμίας το μέτρο παύει να ισχύει αυτοδίκαια. Πρακτικά, αυτό σημαίνει ότι το συγκεκριμένο διοικητικό μέτρο τελεί υπό την ιδιότυπη «αίρεση» της τήρησης της ακρόασης, που εν προκειμένω δεν είναι προηγούμενη αλλά επόμενη· προηγείται ωστόσο της παγίωσης του διοικητικού μέτρου. Εάν η κλήση δεν λάβει χώρα εντός δεκαπέντε ημερών από τη λήψη του, το δυσμενές μέτρο παύει πλέον να ισχύει.

4.5.2. Ο περιορισμός του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης από τον δικαστή

Τα δικαστήρια έχουν αναπτύξει πλούσια νομολογία, περιοριστική σε μεγάλο βαθμό του δικαιώματος της προηγούμενης διοικητικής ακρόασης, ωστόσο υπάρχουν περιορισμοί του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης που πηγάζουν κατευθείαν από τον Νόμο. Πιο συγκεκριμένα:

- *Αποτροπή κινδύνου-επιτακτικό δημόσιο συμφέρον*

Στο άρθρο **6 παρ. 3** του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας, ορίζεται ότι *«αν η άμεση λήψη του δυσμενούς μέτρου είναι αναγκαία για την αποτροπή κινδύνου ή λόγω επιτακτικού δημόσιου συμφέροντος, είναι κατ' εξαίρεση, δυνατή η, χωρίς προηγούμενη κλήση του ενδιαφερομένου, ρύθμιση. Αν η κατάσταση*

που ρυθμίστηκε είναι δυνατόν να μεταβληθεί, η διοικητική αρχή, μέσα σε χρονικό διάστημα δεκαπέντε (15) ημερών, καλεί τον ενδιαφερόμενο να εκφράσει τις απόψεις του σύμφωνα με τις προηγούμενες παραγράφους, οπότε και προβαίνει σε τυχόν νέα ρύθμιση. Αν η πιο πάνω προθεσμία παρέλθει άπρακτη, το μέτρο παύει αυτοδικαίως, και χωρίς άλλη ενέργεια, να ισχύει». Στην πραγματικότητα η άνω ρύθμιση ορίζει μια περίπτωση παράλειψης της προηγούμενης ακρόασης η οποία κατ'ακριβολογία δεν συνιστά περιορισμό αυτού, αφού η διοικητική πράξη εκδίδεται, αν συντρέχουν οι όροι της διάταξης, χωρίς να βαρύνεται από την πλημμέλεια της παράβασης ουσιώδους τύπου. Οι ως άνω προϋποθέσεις πρέπει να προκύπτουν είτε από το περιεχόμενο της προσβαλλόμενης πράξης είτε από τη φύση του πράγματος. Επιπλέον δε, ορίζεται στο άνω άρθρο ότι η διοίκηση υποχρεούται, εάν η κατάσταση που ρυθμίστηκε χωρίς την προηγούμενη ακρόαση του διοικούμενου μπορεί να μεταβληθεί, να καλέσει τον ενδιαφερόμενο να εκφράσει τις απόψεις του μέσα σε προθεσμία δεκαπέντε ημερών, διαφορετικά το διοικητικό μέτρο που επιβλήθηκε χωρίς την ακρόαση του διοικούμενου παύει αυτοδίκαια να ισχύει. Πρακτικά, αυτό σημαίνει ότι το συγκεκριμένο διοικητικό μέτρο τελεί υπό την ιδιότυπη «αίρεση» της τήρησης της ακρόασης, που εν προκειμένω δεν είναι προηγούμενη αλλά επόμενη· προηγείται ωστόσο της παγίωσης του διοικητικού μέτρου¹².

Θα μπορούσε να λεχθεί ότι ένα παράδειγμα εφαρμογής της άνω διάταξης αποτελεί η επιτόπου αφαίρεση της άδειας οδήγησης σε περίπτωση οδήγησης υπό την επίδραση οινόπνευματος ή τοξικών ουσιών.

Νομολογιακά δυνάμει της υπ' αριθ. απόφασης 1877/2016 ΣτΕ έχει κριθεί ότι, λαμβανομένου υπόψη ότι αφενός μεν με τις διατάξεις της παρ. 3 του άρθρου 6 ΚΔΔ θεσπίζεται εξαίρεση από την υποχρέωση σεβασμού του συνταγματικώς κατοχυρωμένου ατομικού δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου, αφετέρου δε επιβάλλεται στη Διοίκηση, εφόσον είναι δυνατή η μεταβολή της κατάστασης που ρυθμίσθηκε, να καλέσει τον ενδιαφερόμενο εντός δεκαπέντε ημερών από τη λήψη του δυσμενούς μέτρου, να εκφράσει τις απόψεις του, άλλως το μέτρο παύει αυτοδικαίως να ισχύει «χωρίς άλλη ενέργεια», οι διατάξεις αυτές έχουν την έννοια ότι πρέπει

¹² Ευγενία Β. Πρεβεδούρου, *Το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης (Γενικό Διοικητικό Δίκαιο)*

να προκύπτει από την εκδιδόμενη, βάσει της παρ. 3 του άρθρου 6, πράξη ότι η Διοίκηση προβαίνει στην έκδοσή της χωρίς προηγούμενη κλήση του ενδιαφερομένου να εκφράσει τις απόψεις του, σύμφωνα με την παρ. 3 του άρθρου 6 του Κ.Δ.Δ., διότι η άμεση λήψη του δυσμενούς μέτρου επιβάλλεται για την αποτροπή κινδύνου ή λόγω επιτακτικού δημόσιου συμφέροντος που πρέπει να προσδιορίζονται κατά τρόπο συγκεκριμένο. Η Διοίκηση συνεπώς, δεν μπορεί να επικαλεσθεί εκ των υστέρων, μετά δηλαδή την έκδοση της πράξης, την ανάγκη άμεσης λήψης του δυσμενούς μέτρου, χωρίς την προηγούμενη κλήση του ενδιαφερομένου, βάσει της παρ. 3 του άρθρου 6 του Κ.Δ.Δ.

- *Ο περιορισμός του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης από τον δικαστή*

Όπως έχει κριθεί νομολογιακά, το εύρος εφαρμογής της διατάξεως 6 παρ. 1 ΚΔΔ συμπίπτει με εκείνο του άρθρου 20 παρ. 2 Συντάγματος. Επομένως, η παράγραφος 1 του άρθρου 6 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας, όπως ακριβώς και η προμνησθείσα συνταγματική διάταξη, δεν έχει έδαφος εφαρμογής σε περιπτώσεις δυσμενών διοικητικών πράξεων, οι οποίες εκδίδονται βάσει αντικειμενικών προϋποθέσεων, ασυνδέτως προς οποιαδήποτε υποκειμενική συμπεριφορά του προσώπου του οποίου τα συμφέροντα θίγουν.

Όπως έχει κριθεί νομολογιακά επανειλημμένα (ΣτΕ 1685/2013, 1505/2010, 44/2010, 4254/2009), που συγκροτούν, στις περιπτώσεις που ο διοικούμενος δεν μπορεί να επηρεάσει την έκβαση της διοικητικής διαδικασίας με την προβολή ισχυρισμών σχετικών με την υποκειμενική του συμπεριφορά, οι οποίοι θα μπορούσαν να ανατρέψουν το αποτέλεσμα της, η διοίκηση δεν είναι υποχρεωμένη να τον ακούσει πριν την έκδοση της δυσμενούς διοικητικής πράξης, αφού το περιεχόμενό της «υπαγορεύεται» κατ' ουσίαν από τον νόμο¹³.

¹³ ΣτΕ 1203/2012: «η ανάκληση της διαπίστωσης της ιθαγένειας των αιτούντων ερείδεται στο αντικειμενικό δεδομένο της αναρμοδιότητας υπογραφής του εκδόντος την ανακληθείσα πράξη οργάνου. Ως εκ τούτου, δεν συνέτρεχε υποχρέωση της Διοίκησης να καλέσει τους αιτούντες σε ακρόαση πριν την έκδοση της προσβαλλόμενης πράξης· ΣτΕ 286/2012: ανάκληση άδειας

Επιπλέον αξίζει να επισημανθεί ότι στις περιπτώσεις που η διοίκηση δρα κατόπιν αίτησης του διοικουμένου, θεωρείται ότι ο τελευταίος έχει ήδη εκφράσει τις απόψεις του με την υποβολή της αίτησης και των απαιτούμενων δικαιολογητικών· συνεπώς δεν χωρεί ούτε εδώ τήρηση του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης.

Ενόψει των ανωτέρω, οι προϋποθέσεις θεμελίωσης του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης μπορούν να συνοψισθούν ως εξής: η διοίκηση υποχρεούται να καλέσει τον ενδιαφερόμενο σε ακρόαση μόνο επί ατομικών, δυσμενών διοικητικών πράξεων, οι οποίες εκδίδονται αυτεπαγγέλτως, κατ' ενάσκηση διακριτικής ευχέρειας και στηρίζονται στην υποκειμενική συμπεριφορά του.

Όπως έχει κρίνει η υπ' αριθ. **2370/2007 ΣτΕ ΟΛ**, το έδαφος άσκησης του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης υφίσταται όχι μόνο στις περιπτώσεις κυρώσεων για την επιβολή των οποίων προβλέπεται ρητώς υπαιτιότητα, ή για τον καθορισμό του ύψους των οποίων καταλείπετε στη Διοίκηση ευχέρεια επιμέτρησης ανάλογα με τη βαρύτητα και τις συνθήκες διάπραξης της παράβασης αλλά και σε κάθε περίπτωση που προσάπτεται σε ορισμένο πρόσωπο παραβατική συμπεριφορά και επαπειλείται η επιβολή εις βάρος του της αντίστοιχης κύρωσης, ακόμα και αν το ύψος της τελευταίας είναι προκαθορισμένο στον νόμο χωρίς ευχέρεια επιμέτρησης από τη Διοίκηση, η δε στοιχειοθέτηση της παράβασης παρουσιάζεται στον νόμο ως «τυπική». Διότι, και στην περίπτωση αυτή, ο φερόμενος ως παραβάτης δύναται να συμβάλει στην λήψη νόμιμης απόφασης, αμφισβητώντας την ίδια την διάπραξη της παράβασης και προβάλλοντας προς τούτο ισχυρισμούς αναγόμενους στην υποκειμενική του σφαίρα και συνιστάμενους, μεταξύ άλλων, σε διαφορετική –έναντι της διοικητικής αρχής– εμφάνιση ή εκτίμηση

φαρμακείου το οποίο παρέμεινε κλειστό άνω των τριών μηνών χωρίς σχετική άδεια· ΣτΕ 2783/200: έκπτωση δημάρχων, με έκδοση διαπιστωτικής πράξης του ασκούντος εποπτεία οργάνου, λόγω αμετάκλητης ποινικής καταδίκης· ΣτΕ 352/2006: αποχώρηση λόγω λήξης θητείας· ΣτΕ 2598/2005: κατεδάφιση αυθαιρέτων σε αιγιαλό και παραλία· ΣτΕ ΟΛ 88/2011: πρωτόκολλο διοικητικής αποβολής· ΣτΕ 3862/2004: χαρακτηρισμός κτιρίου ως διατηρητέου· ΣτΕ 2629/2005, 1104/2006, 175/2012, 3190/2012: κήρυξη έκτασης ως αναδασωτέας], Ευγενία Πρεβεδούρου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο

του πραγματικού υλικού της υπόθεσης (ΣΤΕ ΟΛ 4447/2012, 3578/2013, 4587/2013). Η απόφαση **ΣΤΕ 1183/2017** θα πρέπει να εξετασθεί σε συνδυασμό με τις αποφάσεις **ΣΤΕ 1392/2016** του Ε' Τμήματος και **ΣΤΕ 3521/2015** του ΣΤ' Τμήματος, όπου γίνεται δεκτό ότι η άσκηση της προβλεπόμενης στον νόμο ενδικοφανούς προσφυγής καλύπτει τη μη τήρηση του τύπου της προηγούμενης ακρόασης πριν από την έκδοση της αρχικής πράξης, και την **ΣΤΕ 474/2012**, με την οποία γίνεται δεκτό ότι με τη διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 44 του Ν. 2910/2001 επιβάλλεται στη Διοίκηση η υποχρέωση να παράσχει στον αλλοδαπό προθεσμία τουλάχιστον σαράντα οκτώ (48) ωρών για να υποβάλει τις αντιρρήσεις του κατά της απέλασης πριν από την έκδοση της σχετικής απόφασης του οικείου Αστυνομικού Διευθυντή για οποιοδήποτε λόγο από τους αναφερόμενους στην παρ. 1 του αυτού άρθρου 44, δηλαδή να τηρηθεί ο τύπος της προηγούμενης ακρόασης του άρθρου 20 παρ. 2 Σ και του άρθρου 6 του ΚΔΔιαδ. Η παράλειψη δε της υποχρέωσης αυτής της Διοίκησης δεν καλύπτεται, ενόψει του άρθρου 6 παρ. 4 του ΚΔΔιαδ, από το γεγονός ότι κατά της απόφασης απέλασης ο αλλοδαπός υπέβαλε την ενδικοφανή προσφυγή του άρθρου 44 παρ. 5 του ν. 2910/2001 ενώπιον του Γενικού Γραμματέα της αρμόδιας κατά τόπο Περιφέρειας, ο οποίος αποφαινεται επ' αυτής εντός τριημέρου από της ασκήσεώς της (ΣΤΕ 1394, 3346, 4298/2009).

Η απόφαση **ΣΤΕ 1877/2016** παρέχει διευκρινίσεις ως προς την ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 3 ΚΔΔιαδ για τη δυνατότητα παράλειψης της προηγούμενης ακρόασης προς αποτροπή κινδύνου και ικανοποίηση επιτακτικού δημόσιου συμφέροντος: πρέπει να προκύπτει από την πράξη ότι η Διοίκηση προβαίνει στην έκδοσή της χωρίς προηγούμενη κλήση του ενδιαφερομένου να εκφράσει τις απόψεις του, σύμφωνα με την παρ. 3 του άρθρου 6 του ΚΔΔιαδ, διότι η άμεση λήψη του δυσμενούς μέτρου επιβάλλεται για την αποτροπή κινδύνου ή λόγω επιτακτικού δημόσιου συμφέροντος που πρέπει να προσδιορίζονται κατά τρόπο συγκεκριμένο. Η Διοίκηση συνεπώς, δεν μπορεί να επικαλεσθεί εκ των υστέρων, μετά δηλαδή την έκδοση της πράξης, την ανάγκη άμεσης

λήψης του δυσμενούς μέτρου, χωρίς την προηγούμενη κλήση του ενδιαφερομένου, βάσει της παρ. 3 του άρθρου 6 του ΚΔΔιαδ.¹⁴

4.6. ΑΥΤΕΠΑΓΓΕΛΤΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΤΗΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ

Σχετικά με την δυνατότητα του Δικαστηρίου να ελέγξει αυτεπαγγέλτως την τήρηση του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης, το ΣτΕ εμμένει στην θέση ότι **(ΣτΕ 1040/2014)** η παράβαση του δικαιώματος για προηγούμενη ακρόασή της δεν ερευνάται αυτεπαγγέλτως από το Δικαστήριο. Όπως έκρινε η υπ' αριθ. **3718/2003 ΣτΕ**, δεν υπάρχει συνταγματική διάταξη ή διάταξη νόμου, ούτε γενική αρχή του διοικητικού δικαίου που επιβάλλει στο Συμβούλιο της Επικρατείας την υποχρέωση να εξετάζει αυτεπαγγέλτως λόγο ακυρώσεως, αναφερόμενο σε παραβίαση του κατά το άρθρο 20, παρ. 2 του Συντάγματος δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου. Κατά την πάγια, άλλωστε, νομολογία του, και πάντως όταν δεν πρόκειται περί πειθαρχικών υποθέσεων δημοσίων υπαλλήλων, το Δικαστήριο δεν προβαίνει στην αυτεπάγγελτη έρευνα του ανωτέρω λόγου, περιοριζόμενο, όσον αφορά την εξωτερική νομιμότητα της προσβαλλόμενης ατομικής πράξης, μόνο στον αυτεπάγγελτο έλεγχο της αναρμοδιότητας του οργάνου που εξέδωσε την πράξη, υπό τις διάφορες εκδοχές της, θεωρώντας προφανώς ότι πρόκειται για λόγο που προεχόντως συνάπτεται με την τήρηση κανόνων δημόσιας τάξης, δηλαδή των κανόνων οργάνωσης της Διοίκησης και όχι με το συμφέρον του ενδιαφερομένου. Τη νομολογία αυτή του Συμβουλίου της Επικρατείας, αποδίδει καταρχήν και ο πρόσφατος Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας [Ν. 2717/1999 (ΦΕΚ 97)], οι διατάξεις του οποίου διέπουν την εκδίκαση των διοικητικών διαφορών ουσίας από τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια [αρθρ. 1), με το άρθρο 79 του οποίου ρητώς αποκλείεται ο

¹⁴ Ηλεκτρονικό Δημοσίευμα στην ιστοσελίδα <https://www.ddikastes.gr/node/2259>, Διευκρινίσεις στη νομολογιακή εξειδίκευση των προϋποθέσεων θεμελίωσης και άσκησης του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης.

αυτεπάγγελτος έλεγχος της "παράβασης ουσιώδους τύπου της διαδικασίας που έχει ταχθεί για την έκδοση της πράξης", ενώ, αντιθέτως προβλέπεται ότι ερευνάται αυτεπαγγέλτως "αν η πράξη έχει εκδοθεί από αναρμόδιο όργανο ή από συλλογικό όργανο που δεν έχει νόμιμη συγκρότηση ή σύνθεση [παράγρ. 1 περ. α΄ σε συνδυασμό με την παράγρ. 3 περ. α΄ και β΄]. Εξάλλου, το γεγονός ότι η υποχρέωση της προηγούμενης ακρόασης επιβάλλεται στη Διοίκηση από συνταγματική διάταξη και αποτελεί αντιστοίχως ατομικό δικαίωμα των ενδιαφερομένων, δεν συνεπάγεται και την υποχρέωση των Δικαστηρίων να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως την τήρηση του συνταγματικού αυτού κανόνα. Η υποχρέωση αυτεπάγγελτου ελέγχου, που το Σύνταγμα ρητά επιβάλλει στα Δικαστήρια, αφορά αποκλειστικά την ουσιαστική συνταγματικότητα της εφαρμοστέας διάταξης νόμου, αφού σύμφωνα με το άρθρο του 93, παράγρ. 4 "Τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενό του είναι αντίθετο προς το Σύνταγμα". Περιορίζεται συνεπώς η υποχρέωση αυτή στην εξέταση της συμφωνίας του εφαρμοστέου, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, νόμου προς το Σύνταγμα, δηλαδή στον έλεγχο του κύρους του κανόνα δικαίου και δεν εκτείνεται στο διαφορετικό ζήτημα του ελέγχου της τήρησης των εφαρμοστέων συνταγματικών κανόνων κατά την έκδοση διοικητικών πράξεων. Υπό την αντίθετη εκδοχή, τα Δικαστήρια θα όφειλαν να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως εάν συντρέχει παραβίαση όχι μόνο του κατοχυρούμενου από το άρθρο 20 παράγρ. 2 του Συντάγματος ατομικού δικαιώματος, αλλά κάθε ατομικού δικαιώματος καθώς επίσης και κάθε εφαρμοστέας συνταγματικής διάταξης. Μάλιστα δε και κατά μείζονα λόγο στις περιπτώσεις αυτές, διότι δεν είναι νοητό να εξετάζεται αυτεπαγγέλτως η τήρηση ενός διαδικαστικού τύπου, που έχει πάντως υπαχθεί σε ατομικό δικαίωμα και να μην ισχύει τούτο όσον αφορά την τήρηση των τασσόμενων από το Σύνταγμα ουσιαστικών προϋποθέσεων προστασίας των λοιπών ατομικών δικαιωμάτων, χάριν της διασφάλισης των οποίων έχει θεσπισθεί η διαδικαστική εγγύηση του άρθρου 20 παρ. 2 του Συντάγματος. Παγίως, ωστόσο, δεν γίνεται τούτο δεκτό από τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Εν όψει συνεπώς αυτών, η τήρηση του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου, ελέγχεται μόνον εφόσον υπάρχει λόγος παραδεκτώς προβαλλόμενος, σύμφωνα με τις διατάξεις του Π.Δ. 18/1989. Ούτε άλλωστε μπορεί να γίνει δεκτό, ότι το Δικαστήριο δεν

υποχρεούται μεν, διαθέτει όμως ευχέρεια αυτεπάγγελτου ελέγχου της τυχόν παραβίασης του ανωτέρω ατομικού δικαιώματος, όπως αβασίμως υποστηρίζουν οι αιτούντες. Όταν πρόκειται για λόγο αυτεπαγγέλτως εξεταζόμενο, το Συμβούλιο της Επικρατείας οφείλει να χωρεί στην εξέταση του λόγου, ως εάν αυτός είχε προβληθεί παραδεκτώς και δεν διαθέτει ως προς τούτο ευχέρεια. Το αντίθετο δεν συμβιβάζεται με την ίδια την έννοια των αυτεπαγγέλτως εξεταζόμενων λόγων, ως λόγων που αφορούν τη δημόσια τάξη, χάριν ακριβώς της οποίας ερευνώνται αυτεπαγγέλτως. Στην άνω απόφαση περιλαμβάνεται και η άποψη της μειοψηφίας συμφώνα με την οποία, οι λόγοι ακυρώσεως, οι σχετικοί με την τήρηση του τύπου της προηγουμένης ακροάσεως του ενδιαφερομένου σε περίπτωση που εκδίδεται διοικητική πράξη, η οποία είναι δυσμενής για τα δικαιώματά του και τα συμφέροντά του, είναι, καταρχήν, λόγοι αυτεπαγγέλτως εξεταζόμενοι (πρβλ. Σ.Τ.Ε. 3920/1979). Τούτο είναι συνέπεια αυτής ταύτης της υπερτέρας τυπικής ισχύος του Συντάγματος, που περιέχει τους θεμελιώδεις κανόνες και τις βασικές αξίες από τις οποίες διέπεται η έννομη τάξη. Η ανάγκη εξασφάλισης της αποτελεσματικής επιβολής και εφαρμογής των συνταγματικών κανόνων επιτάσσει, συνεπώς, κατά τη μειοψηφήσασα αυτή γνώμη, ο δικαστής να ελέγχει, καταρχήν, αυτεπαγγέλτως, πέρα από το αν οι εφαρμοζόμενοι απ' αυτόν κανόνες δικαίου είναι σύμφωνοι κατά το περιεχόμενό τους με τους συνταγματικούς κανόνες, και το αν στη διαδικασία εκδόσεως των προσβαλλόμενων ενώπιον του διοικητικών πράξεων έχουν τηρηθεί και οι διαδικασίες που θεσπίζονται με συνταγματικές διατάξεις. Και τούτο διότι οι τύποι και οι διαδικασίες που καθιερώνονται από το Σύνταγμα, θεσπίζονται ως θεσμικές εγγυήσεις για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και εν γένει των ελευθεριών των πολιτών. Αυτό δε ισχύει κατ' εξοχήν με τον τύπο της ακροάσεως του διοικουμένου πριν από την έκδοση δυσμενούς γι' αυτόν διοικητικής πράξεως. Ακριβώς επειδή ο τύπος αυτός θεωρήθηκε βασική εγγύηση για τους πολίτες σε ένα σύγχρονο δημοκρατικό κράτος δικαίου, ανήχθη από τον συνταγματικό νομοθέτη από γενική αρχή του διοικητικού δικαίου, που ήταν προηγουμένως, σε συνταγματικό κανόνα δικαίου.

4.7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Εν κατακλειδι θα μπορούσε να λεχθεί, ότι τουλάχιστον στην Ελληνική πραγματικότητα ακόμη και στην περίπτωση που το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης παρέχεται και τηρείται επ'ακριβώς η διαδικασία, οι μεταβολές της στάσης της διοικητικής αρχής, λόγω των απόψεων που εξέφρασε ο διοικούμενος, είναι σχεδόν μηδενικές. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα μπορεί να δοθεί η αυτεπάγγελτη ακύρωση πολλών και σημαντικών φορολογικών καταλογισμών, με την αιτιολογία ότι οι διοικούμενοι, οι οποίοι δεν προσκόμισαν τα βιβλία τους προς έλεγχο, αν και είχαν κληθεί νομίμως προς τούτο, έπρεπε να κληθούν εκ νέου από τη φορολογική αρχή για να εξηγήσουν για ποιο λόγο αδυνατούν να προσκομίσουν τα βιβλία τους, ενώ, ευλόγως, είχαν κάθε δυνατότητα να το πράξουν μετά την αρχική πρόσκλησή τους. Επομένως παρατηρείται ότι συγκεκριμένα, στις φορολογικές διαφορές η διοικητική ακρόαση, που, ως γνωστόν, λαμβάνει χώρα μετά τις ελεγκτικές διαπιστώσεις και πριν από την έκδοση της καταλογιστικής πράξης, δεν οδηγεί σχεδόν ποτέ στην αποτροπή έκδοσης της πράξης αυτής. Αντίθετα, κατά τη διαδικασία διοικητικής επίλυσης της διαφοράς, όπου υπάρχει σαφέστερο και ασφαλέστερο θεσμικό πλαίσιο (ως προς το ποσοστό μείωσης των προστίμων, των προσθέτων φόρων κλπ.), οι σημειούμενες μεταβολές των εκδοθεισών καταλογιστικών πράξεων είναι κατά πολύ συνηθέστερες. Πάντως, η ίδια μηδαμινή αποτελεσματικότητα καταγράφεται και κατά τη διαδικασία της διοικητικής ακρόασης επί των καταλογιστικών πράξεων διαφόρων Ν.Π.Δ.Δ., όπως του Ι.Κ.Α και λοιπών ασφαλιστικών Οργανισμών, αλλά και των Ο.Τ.Α. κ.ο.κ.

Πράγματι, ερμηνεύοντας τα άρθρα 20 παρ. 2 του Συντάγματος και 6 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας, η νομολογία έχει υπαγάγει το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης σε σαφώς αυστηρότερες προϋποθέσεις από αυτές που θέτει το ενωσιακό δίκαιο.

III. ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

5. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗΣ ΣΤΟ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το δικαίωμα ακρόασης αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των δικαιωμάτων άμυνας, τα οποία συνιστούν γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης.¹⁵ Το δικαίωμα ακρόασης κατοχυρώνεται με τα άρθρα 47 και 48 του Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων, τα οποία εγγυώνται τον σεβασμό των δικαιωμάτων άμυνας καθώς και του δικαιώματος για δίκαιη δίκη στο πλαίσιο κάθε δικαστικής διαδικασίας, και με το άρθρο 41 του Χάρτη, το οποίο ορίζοντας ότι «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην αμερόληπτη, δίκαιη και εντός ευλόγου προθεσμίας εξέταση των υποθέσεων του από τα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει ιδίως: α) το δικαίωμα κάθε προσώπου σε προηγούμενη ακρόαση πριν να ληφθεί ατομικό μέτρο εις βάρος του, β) το δικαίωμα κάθε προσώπου να έχει πρόσβαση στον φάκελό του, τηρουμένων των νομίμων συμφερόντων της εμπιστευτικότητας και του επαγγελματικού και επιχειρηματικού απορρήτου, γ) την υποχρέωση της διοίκησης να αιτιολογεί τις αποφάσεις της. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην αποκατάσταση εκ μέρους της Ένωσης της ζημίας που του προξένησαν τα θεσμικά όργανα ή οι υπάλληλοί της κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, σύμφωνα με τις γενικές αρχές που είναι κοινές στα δίκαια των κρατών μελών. Κάθε πρόσωπο μπορεί να απευθύνεται στα θεσμικά όργανα της Ένωσης σε μία από τις γλώσσες των Συνθηκών και πρέπει να λαμβάνει απάντηση στην ίδια γλώσσα» διασφαλίζει το δικαίωμα χρηστής διοικήσεως. Η παράγραφος 2 του εν λόγω άρθρου 41 προβλέπει ότι το εν λόγω δικαίωμα χρηστής διοικήσεως περιλαμβάνει ιδίως το δικαίωμα κάθε προσώπου σε προηγούμενη ακρόαση προτού ληφθεί ατομικό μέτρο εις βάρος του, το δικαίωμα κάθε προσώπου να έχει πρόσβαση στον φάκελό του, τηρουμένων των νομίμων συμφερόντων της εμπιστευτικότητας και του επαγγελματικού και

¹⁵ ΔΕΕ C – 166/13, Mukarubega, σκ. 45, ΔΕΕ C – 249/13, Khaled Boudjlida, σκ. 34,

επιχειρηματικού απορρήτου, καθώς και την υποχρέωση της διοικήσεως να αιτιολογεί τις αποφάσεις της.

Ως εκ τούτου, αφού το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης ανήκει στα δικαιώματα άμυνας, όπως αυτά προκύπτουν από τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελεί και αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των δικαιωμάτων άμυνας, τα οποία συνιστούν γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης¹⁶

Από τα ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης αποτελεί γενικώς παραδεδεγμένο κανόνα στο ισχύον στα κράτη μέλη της Κοινότητας διοικητικό δίκαιο¹⁷. Όπως κρίθηκε με την Απόφαση του Δικαστηρίου της 28ης Μαρτίου 2000 Dieter Krombach κατά André Bamberski «η Ένωση σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950, και όπως προκύπτουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου»¹⁸.

Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης έχει ως αποδέκτες τις εθνικές αρχές των κρατών μελών όταν λαμβάνουν αποφάσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁹. Ειδικότερα, το δικαίωμα ακρόασης, το οποίο εγγυάται σε όλους τη δυνατότητα να καθιστούν γνωστή, λυσιτελώς και ουσιαστικώς²⁰, την άποψή τους κατά τη διάρκεια της διοικητικής διαδικασίας και πριν την έκδοση οποιασδήποτε απόφασης που θα μπορούσε να επηρεάσει δυσμενώς τα συμφέροντά τους αποσκοπεί, μεταξύ άλλων, στην παροχή προς τον ενδιαφερόμενο της δυνατότητας να διορθώσει

¹⁶ Απόφαση του Δικαστηρίου (πέμπτο τμήμα) της 5ης Νοεμβρίου 2014 Sophie Mukarubega κατά Préfet de police και Préfet de la Seine-Saint-Denis, ECLI identifier: ECLI:EU:C:2014:2336, σκ. 45.

¹⁷ ΔΕΚ της 9ης Νοεμβρίου 1983, 322/81, Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin κατά Επιτροπής, Συλλογή 1983, σ. 3461, σκέψη 7, και της 18ης Οκτωβρίου 1989, 374/87, Orkem κατά Επιτροπής, Συλλογή 1989, σ. 3283, σκέψη 32.

¹⁸ Απόφαση του Δικαστηρίου της 28ης Μαρτίου 2000, Dieter Krombach κατά André Bamberski, Υπόθεση C-7/98, Συλλογή της Νομολογίας του Δικαστηρίου 2000 σελίδα I-01935 σκ. 31.

¹⁹ ΔΕΚ C – 349/07, Sopropé, σκ. 38

²⁰ ΔΕΚ Sopropé, σκ 37

ένα λάθος ή να προβάλει στοιχεία σχετικά με την προσωπική του κατάσταση που συνηγορούν υπέρ του να ληφθεί ή να μη ληφθεί η απόφαση ή να έχει αυτή ορισμένο περιεχόμενο, συνεπάγεται δε υποχρέωση της διοίκησης να μελετά με τη δέουσα προσοχή τις παρατηρήσεις του ενδιαφερομένου, εξετάζοντας με επιμέλεια και αμεροληψία όλα τα κρίσιμα στοιχεία της συγκεκριμένης υπόθεσης και αιτιολογώντας εμπεριστατωμένως την απόφασή της²¹. Κατά τη νομολογία, εξάλλου, του ίδιου Δικαστηρίου ο σεβασμός του δικαιώματος ακρόασης, που δεν αποτελεί απόλυτο προνόμιο αλλά υπό προϋποθέσεις υπόκειται σε περιορισμούς²², επιβάλλεται ακόμη και όταν η εφαρμοστέα ενωσιακή νομοθεσία δεν προβλέπει ρητώς μια τέτοια διατύπωση. Στην περίπτωση αυτήν, τα κράτη μέλη λαμβάνουν, στο πλαίσιο της διαδικαστικής τους αυτονομίας, τα κατάλληλα μέτρα τηρώντας τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας²³

Το δικαίωμα ακρόασης διασφαλίζει σε κάθε πρόσωπο τη δυνατότητα να γνωστοποιεί λυσιτελώς και αποτελεσματικώς την άποψή του, κατά τη διάρκεια διοικητικής διαδικασίας και πριν από την έκδοση οποιασδήποτε αποφάσεως δυνάμενης να επηρεάσει δυσμενώς τα συμφέροντά του²⁴.

²¹ ΔΕΕ Mukarubega, σκ. 46 – 48, Boudjlida, σκ. 36 – 38, ΔΕΚ, Sopropé, σκ. 49 – 50

²² ΔΕΕ Boudjlida, σκ. 43

²³ ΔΕΕ C – 383/13PPU, M.G.N.R., σκ. 35, Mukarubega σκ. 52, Boudjlida, σκ.

²⁴ βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 9ης Ιουνίου 2005, C-287/02, Ισπανία κατά Επιτροπής, Συλλογή 2005, σ. I-5093, σκέψη 37 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, Sopropé, προπαρατεθείσα, σκέψη 37, της 1ης Οκτωβρίου 2009, C-141/08 P, Foshan Shunde Yongjian Housewares & Hardware κατά Συμβουλίου, Συλλογή 2009, σ. I-9147, σκέψη 83, και της 21ης Δεκεμβρίου 2011, C-27/09 P, Γαλλία κατά People's Mojahedin Organization of Iran Συλλογή 2011, σ. I-13427, σκέψεις 64 και 65.

6. ΟΙ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΚΡΟΑΣΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

6.1. ΑΠΟΦΑΣΗ WINDPARK GROOTHUSL'N κατά ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα) της 14ης Μαΐου 1998 - υπόθεση C-48/96 P²⁵

A. Ιστορικό της ένδικης διαφοράς

Η Windpark Groothusen GmbH & Co. Betriebs KG άσκησε δυνάμει του άρθρου 49 του Οργανισμού (ΕΚ) του Δικαστηρίου αναίρεση κατά της αποφάσεως του Πρωτοδικείου της 13ης Δεκεμβρίου 1995, με την οποία απορρίφθηκε η προσφυγή της που είχε ως αντικείμενο, αφενός, να ακυρωθεί η απόφαση της Επιτροπής να μη χορηγήσει στη Windpark χρηματοδοτική ενίσχυση στο πλαίσιο του προγράμματος Thermie για το έτος 1993 και, αφετέρου, να υποχρεωθεί η Επιτροπή να λάβει νέα απόφαση. Μεταξύ των λόγων αναίρεσης ήταν και το γεγονός προσβλήθηκε το δικαίωμα του ενδιαφερομένου (εν προκειμένω της Windpark) να εκφράσει την άποψη του.

B. Η Κρίση του Δικαστηρίου

Η διαδικασία που έπρεπε να ακολουθηθεί για την υποβολή σχεδίων διευκρίνιζε ότι, «μετά την κατάθεση της προτάσεως, οι προτείνοντες παρακαλούνται να μην αποστέλλουν άλλες πληροφορίες στην Επιτροπή εκτός αν τούτο ζητηθεί ρητά από τις υπηρεσίες της». Συνεπώς, κατ' αρχήν, οι απόψεις των υποψηφίων δεν ακούονται πλέον κατά τη διαδικασία επιλογής, πράγμα που εξηγείται αν ληφθούν υπόψη οι απαιτήσεις σχετικά με την αξιολόγηση μεγάλου αριθμού σχεδίων. Από τη νομολογία του Δικαστηρίου ²⁶προκύπτει ότι η επιταγή να ακούονται οι απόψεις των

²⁵ WINDPARK GROOTHUSL'N κατά ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα) της 14ης Μαΐου 1998, υπόθεση C-48/96 P

²⁶ βλ., με το περιεχόμενο αυτό, την απόφαση της 29ης Ιουνίου 1994, C-135/92, Fiskano κατά Επιτροπής, Συλλογή I-2911 Απόφαση της 14. 5. 1998 — ΥΠΟΘΕΣΗ C-48/96 P 1994, σ. 1-2885, σκέψεις 39 και 40

ενδιαφερομένων πριν από την έκδοση της πράξεως που τους αφορά τάσσεται μόνον όταν η Επιτροπή εξετάζει το ενδεχόμενο να επιβάλει κύρωση ή να λάβει μέτρο ικανό να επηρεάσει τη νομική τους κατάσταση. Συνεπώς, ο τέταρτος λόγος αναιρέσεως πρέπει να απορριφθεί.

6.2. ΑΠΟΦΑΣΗ Μ. κατά Minister for Justice, Equality and Law Reform, Ιρλανδίας, Attorney General²⁷

A. Το ιστορικό της διαφοράς

Το ζήτημα της προηγούμενης ακρόασης ανέκυψε στην περίπτωση όπου ένα φυσικό πρόσωπο (Μ.) από την Ρουάντα, φοιτούσε νόμιμα ως μεταπτυχιακός φοιτητής και εργαζόταν στην Ιρλανδία, ωστόσο λίγο πριν την λήξη της θεώρησης εισόδου του ζήτησε άσυλο στην Ιρλανδία. Η αίτηση αυτή, ωστόσο απορρίφθηκε διότι κρίθηκαν αναξιόπιστοι οι ισχυρισμοί του σχετικά με δίωξή του στην Ρουάντα. Στην συνέχεια υπέβαλε αίτηση επικουρικής προστασίας, συμπληρώνοντας το ερωτηματολόγιο που προέβλεπε συναφώς η ιρλανδική ρύθμιση, ωστόσο και η αίτηση του αυτή απορρίφθηκε με απόφαση του Minister. Με την απόφασή του, ο Minister στηρίχθηκε κυρίως στην προηγούμενη απόφασή του, με την οποία είχε απορριφθεί το 2008 η αίτηση ασύλου του ενδιαφερομένου, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο αιτών δεν είχε αποδείξει τη συνδρομή επαρκών λόγων που να καταδεικνύουν ότι διατρέχει κίνδυνο να υποστεί σοβαρή βλάβη στη χώρα καταγωγής του, λόγω σοβαρών αμφιβολιών σχετικά με την αξιοπιστία των ισχυρισμών του. Ακολούθως ο Μ. άσκησε, κατά της εν λόγω δεύτερης αποφάσεως του Minister, προσφυγή ακυρώσεως ενώπιον του High Court στο πλαίσιο της οποίας αμφισβητεί τη νομιμότητα της απορρίψεως της αιτήσεώς του επικουρικής προστασίας, προβάλλοντας ότι η διαδικασία εξετάσεως της αιτήσεως αυτής δεν ήταν σύμφωνη προς το δίκαιο της Ένωσης. Ειδικότερα, υποστήριξε ότι όχι μόνον η Ιρλανδία δεν μετέφερε πλήρως την οδηγία 2004/83 (για την θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το

²⁷ Μ. κατά Minister for Justice, Equality and Law Reform, Ιρλανδίας, Attorney General, υπόθεση C-277/11

καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας), ιδίως δε το άρθρο 4, παράγραφοι 1, δεύτερη περίοδος, και 2, καθώς και την αρχή της παραγράφου 3 της οδηγίας αυτής, στην εσωτερική έννομη τάξη, αλλά και ο Minister παρέβη, εν προκειμένω, ορισμένους κανόνες του δικαίου της Ένωσης κατά την εξέταση της αιτήσεως επικουρικής προστασίας που είχε υποβάλει ο M.

Κατά πάγια επίσης νομολογία, σε κάθε διαδικασία που ενδέχεται να καταλήξει στην έκδοση βλαπτικής πράξεως, το δικαίωμα ακροάσεως, ως γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, αλλά ακόμη και όταν δεν υπάρχει ειδική συναφής ρύθμιση, σημαίνει ότι παρέχεται στον ενδιαφερόμενο η δυνατότητα να γνωστοποιήσει λυσιτελώς την άποψή του ως προς τα στοιχεία στα οποία προτίθεται να στηρίξει την απόφασή της η διοίκηση. Η ίδια αρχή καθιερώνεται του λοιπού και με τον Χάρτη.

B. Το προδικαστικό ερώτημα

Υπό τα άνω δεδομένα, υποβλήθηκε στο Δικαστήριο της Ένωσης το κάτωθι προδικαστικό ερώτημα:

«Σε περίπτωση που ο αιτούμενος να του αναγνωριστεί η ιδιότητα του πρόσφυγα ζητεί, μετά την απόρριψη της αιτήσεώς του, την παροχή επικουρικής προστασίας και προτείνεται η απόρριψη και της εν λόγω αιτήσεως, υπέχουν οι διοικητικές αρχές του συγκεκριμένου κράτους μέλους, βάσει της προβλεπόμενης στο άρθρο 4, παράγραφος 1, [δεύτερη περίοδος,] της οδηγίας 2004/83 [...] απαιτήσεως συνεργασίας με τον αιτούντα, την υποχρέωση γνωστοποίησεως στον αιτούντα των αποτελεσμάτων της αξιολογήσεώς τους, πριν από την έκδοση τελικής αποφάσεως, κατά τρόπον ώστε να του παρέχεται η δυνατότητα να διατυπώσει τις απόψεις του επί της προτεινόμενης απορριπτικής αποφάσεως;»

Γ. Η απάντηση του Δικαστηρίου

Η Ιρλανδία, επέλεξε να θεσπίσει δύο αυτοτελείς διαδικασίες για την εξέταση, αντιστοίχως, της αιτήσεως ασύλου και της αιτήσεως επικουρικής προστασίας, η δε δεύτερη αίτηση μπορεί να υποβληθεί μόνο μετά την απόρριψη της πρώτης. Υπό τις περιστάσεις αυτές, η ιρλανδική νομοθεσία επιτάσσει την

τήρηση των εγγυήσεων και αρχών της οδηγίας 2005/85 στο πλαίσιο εξετάσεως μόνον των αιτήσεων υπαγωγής στο καθεστώς του πρόσφυγα. Όσον αφορά ειδικότερα το δικαίωμα ακροάσεως του αιτούντος πριν από τη λήψη αποφάσεως, το High Court διευκρίνισε με την απόφασή του περί παραπομπής ότι, κατά την εθνική νομολογία, δεν απαιτείται η τήρηση της εν λόγω διατυπώσεως κατά την εξέταση αιτήσεως επικουρικής προστασίας η οποία υποβάλλεται μετά την απόρριψη αιτήσεως ασύλου, δεδομένου ότι ο ενδιαφερόμενος εξέφρασε ήδη τις απόψεις του στο πλαίσιο εξετάσεως της αιτήσεως ασύλου και ότι οι εν λόγω δύο διαδικασίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες. **Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας συνιστά θεμελιώδη αρχή του δικαίου της Ένωσης**²⁸. Εν προκειμένω, όσον αφορά ειδικότερα το δικαίωμα ακροάσεως σε κάθε διαδικασία, το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της εν λόγω θεμελιώδους αρχής, το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται σήμερα όχι μόνον με τα άρθρα 47 και 48 του Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων, τα οποία εγγυώνται τον σεβασμό των δικαιωμάτων άμυνας και του δικαιώματος για δίκαιη δίκη στο πλαίσιο κάθε δικαστικής διαδικασίας, αλλά και με το άρθρο 41 του Χάρτη, το οποίο διασφαλίζει το δικαίωμα χρηστής διοικήσεως. Επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η διάταξη αυτή, όπως προκύπτει από το ίδιο το γράμμα της, είναι γενικής εφαρμογής. **Το Δικαστήριο έχει, επίσης, τονίσει τη σημασία του δικαιώματος ακροάσεως και το ευρύτατο περιεχόμενό του στην έννομη τάξη της Ένωσης, κρίνοντας ότι το δικαίωμα αυτό εφαρμόζεται σε κάθε διαδικασία δυνάμενη να καταλήξει στην έκδοση βλαπτικής πράξεως**²⁹. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, ο σεβασμός του εν λόγω δικαιώματος επιβάλλεται ακόμη και όταν η εφαρμοστέα ρύθμιση δεν προβλέπει ρητώς την τήρηση μιας τέτοιας διατυπώσεως. **Το δικαίωμα ακροάσεως διασφαλίζει σε κάθε πρόσωπο τη δυνατότητα να γνωστοποιεί λυσιτελώς και**

²⁸ βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 28ης Μαρτίου 2000, C-7/98, Krombach, Συλλογή 2000, σ. I-1935, σκέψη 42, και της 18ης Δεκεμβρίου 2008, C-349/07, Sopropé, Συλλογή 2008, σ. I-10369, σκέψη 36.

²⁹ βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 23ης Οκτωβρίου 1974, 17/74, Transocean Marine Paint κατά Επιτροπής, Συλλογή τόμος 1974, σ. 441, σκέψη 15, Krombach, προπαρατεθείσα, σκέψη 42, και, Sopropé, προπαρατεθείσα, σκέψη 36.

αποτελεσματικώς την άποψή του, κατά τη διάρκεια διοικητικής διαδικασίας και πριν από την έκδοση οποιασδήποτε αποφάσεως δυνάμενης να επηρεάσει δυσμενώς τα συμφέροντά του³⁰

Κατόπιν αυτών το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το **ούτως εννοούμενο δικαίωμα ακροάσεως του αιτούντος άσυλο πρέπει να εφαρμόζεται σε όλα τα στάδια της διαδικασίας εξετάσεως, εκ μέρους της αρμόδιας εθνικής αρχής, των αιτήσεων παροχής διεθνούς προστασίας, βάσει των κανόνων που έχουν θεσπισθεί στο πλαίσιο του κοινού ευρωπαϊκού καθεστώτος ασύλου** και συνεπώς σε περίπτωση συστήματος, όπως αυτό που θεσπίζει η επίμαχη εθνική ρύθμιση στην υπόθεση της κύριας δίκης, στο πλαίσιο του οποίου υφίστανται δύο αυτοτελείς και διαδοχικές διαδικασίες για την εξέταση, αντιστοίχως, της αιτήσεως υπαγωγής στο καθεστώς του πρόσφυγα και της αιτήσεως επικουρικής προστασίας, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να μεριμνά για τον σεβασμό, στο πλαίσιο μιας εκάστης των ανωτέρω διαδικασιών, των θεμελιωδών δικαιωμάτων του αιτούντος και, ειδικότερα, του δικαιώματος ακροάσεώς του, υπό την έννοια ότι ο αιτών πρέπει να είναι σε θέση να καταστήσει λυσιτελώς γνωστές τις απόψεις του πριν από την έκδοση οποιασδήποτε αποφάσεως απορριπτικής του αιτήματος υπαγωγής του σε καθεστώς προστασίας. Στο πλαίσιο ενός τέτοιου συστήματος, το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος εξέφρασε ήδη νομοτύπως τις απόψεις του κατά την εξέταση της αιτήσεώς του με την οποία ζήτησε να του αναγνωριστεί η ιδιότητα του πρόσφυγα **δεν σημαίνει ότι το τυπικό αυτό στοιχείο μπορεί να παραλειφθεί στο πλαίσιο της διαδικασίας εξετάσεως αιτήσεως επικουρικής προστασίας.**

³⁰ βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 9ης Ιουνίου 2005, C-287/02, Ισπανία κατά Επιτροπής, Συλλογή 2005, σ. I-5093, σκέψη 37 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, Sorogoré, προπαρατεθείσα, σκέψη 37, της 1ης Οκτωβρίου 2009, C-141/08 P, Foshan Shunde Yongjian Housewares & Hardware κατά Συμβουλίου, Συλλογή 2009, σ. I-9147, σκέψη 83, και της 21ης Δεκεμβρίου 2011, C-27/09 P, Γαλλία κατά People's Mojahedin Organization of Iran Συλλογή 2011, σ. I-13427, σκέψεις 64 και 65.

6.3. Hauptzollamt München-Mitte και Technische Universität München ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ της 21ης Νοεμβρίου 1991 C-269/90³¹

A. Ιστορικό της ένδικης διαφοράς

Η διαφορά αφορά τη χορήγηση δασμολογικής ατέλειας για την εισαγωγή στην Κοινότητα επιστημονικής συσκευής. Το Technische Universität έθεσε σε ελεύθερη κυκλοφορία, ηλεκτρονικό μικροσκόπιο ανιχνεύσεως, κατασκευασθέν από την ιαπωνική εταιρία Elektron Optics Laboratory Ltd του Tokyo. Η συσκευή προοριζόταν για ερευνητικές εργασίες στους τομείς της χημείας, της βιολογίας και των γεωγραφικών επιστημών. Θα εχρησιμοποιείτο στο πλαίσιο της μελέτης ηλεκτροχημικών διαδικασιών, γεωλογικών προβλημάτων, ορυκτολογίας και χημείας τροφίμων καθώς και στις έρευνες των συνθετικών υλών, των φωτοχημικών γαλακτωμάτων και των βιολογικών συστημάτων. Το Hauptzollamt χορήγησε καταρχάς δασμολογική ατέλεια για τη συσκευή. Ωστόσο, στην συνέχεια ζήτησε δασμούς και επιπλέον φόρους. Κατόπιν της διοικητικής ενστάσεως που υπέβαλε το Technische Universität, το Hauptzollamt ζήτησε την επέμβαση της Επιτροπής. Στις 5 Ιουλίου 1983, η Επιτροπή εξέδωσε την απόφαση 83/348, κατά την οποία, το επίμαχο ηλεκτρονικό μικροσκόπιο δεν μπορούσε να εισαχθεί ατελώς ως προς τους δασμούς του Κοινού Δασμολογίου, διότι συσκευές ισοδύναμης επιστημονικής αξίας, κατάλληλες να χρησιμοποιηθούν για τους ίδιους σκοπούς, κατασκευάζονταν στην Κοινότητα. Μετά την απόφαση αυτή της Επιτροπής, το Hauptzollamt απέρριψε την αίτηση δασμολογικής ατέλειας. Το Technische Universität άσκησε τότε ένδικη προσφυγή.

B. Προδικαστικό ερώτημα

Το Bundesfinanzhof εκτιμά ότι στην παρούσα υπόθεση τίθεται ζήτημα κύρους της προαναφερθείσας αποφάσεως 83/348 της Επιτροπής. Κατά την άποψη του, μέχρι τώρα, το Δικαστήριο έκρινε πάντοτε ότι διέθετε περιορισμένη

³¹ Hauptzollamt München-Mitte και Technische Universität München ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ της 21ης Νοεμβρίου 1991 C-269/90.

εξουσία ελέγχου στο πλαίσιο των διαφορών των σχετικών με τα ζητήματα που αφορούν την εισαγωγή επιστημονικών συσκευών με δασμολογική ατέλεια. Κατά τη νομολογία αυτή, το Δικαστήριο δεν μπορεί, ενόψει του τεχνικού χαρακτήρα των ζητημάτων που ανακύπτουν εν προκειμένω, να κηρύξει ανίσχυρη απόφαση της Επιτροπής, παρά μόνο στις περιπτώσεις πρόδηλης πλάνης περί την εκτίμηση ή καταχρήσεως εξουσίας. Ως εκ τούτου από το Δικαστήριο να κρίνει αν η προαναφερθείσα απόφαση της Επιτροπής, της 5ης Ιουλίου 1983, είναι ισχυρή.

Γ. Η Κρίση του Δικαστηρίου

Διαπιστώθηκε ότι ο προαναφερόμενος κανονισμός 2784/79 δεν προβλέπει τη δυνατότητα για τον ενδιαφερόμενο, εισαγωγέα επιστημονικής συσκευής, να δώσει εξηγήσεις ενώπιον της ομάδας εμπειρογνομόνων ούτε να εκφράσει την άποψη του ως προς τα πληροφοριακά στοιχεία που βρίσκονται στη διάθεση της ομάδας ούτε να λάβει θέση επί της γνώμης που εξέδωσε η τελευταία. 24 Εντούτοις, το εισάγον ίδρυμα γνωρίζει καλύτερα τα τεχνικά χαρακτηριστικά που πρέπει να πληροί η επιστημονική συσκευή, λαμβανομένων υπόψη των εργασιών για τις οποίες προορίζεται. Η σύγκριση μεταξύ της εισαγομένης συσκευής και των οργάνων κοινοτικής προελεύσεως πρέπει, κατά συνέπεια, να γίνεται βάσει των ενδείξεων που δίνει ο ενδιαφερόμενος ως προς τα σκοπούμενα ερευνητικά προγράμματα και ως προς τη χρήση για την οποία προορίζεται η συσκευή. **Όμως, το δικαίωμα ακροάσεως σε μια τέτοια διοικητική διαδικασία απαιτεί να είναι σε θέση ο ενδιαφερόμενος, και δη κατά τη διάρκεια της διαδικασίας που εξελίσσεται ενώπιον της Επιτροπής, να λάβει θέση και να κάνει γνωστή λυσιτελώς την άποψη του ως προς την κρισιμότητα των πραγματικών περιστατικών καθώς και, ενδεχομένως, ως προς τα έγγραφα που έγιναν δεκτά από το κοινοτικό ίδρυμα. Ο όρος αυτός δεν τηρήθηκε κατά την έκδοση της επίμαχης αποφάσεως.**

Από το σύνολο των σκέψεων που προηγήθηκαν προκύπτει ότι η επίδικη απόφαση εκδόθηκε κατόπιν διοικητικής διαδικασίας στην οποία παραβιάστηκαν η υποχρέωση που υπέχει το αρμόδιο όργανο να εξετάσει, με επιμέλεια και αμεροληψία, όλα τα κρίσιμα στοιχεία της παρούσας

περιπτώσεως, το δικαίωμα ακρόασης καθώς και η υποχρέωση επαρκούς αιτιολογήσεως της ληφθείσας αποφάσεως. Επομένως, στο εθνικό δικαστήριο πρέπει να δοθεί ως απάντηση ότι η απόφαση 83/348 της Επιτροπής, της 5ης Ιουλίου 1983, με την οποία διαπιστώθηκε ότι η εισαγωγή της συσκευής με την ονομασία « Jeol-Scanning Electron Microscope, model JSM-35 C », δεν δύναται να πραγματοποιηθεί ατελώς ως προς τους δασμούς του Κοινού Δασμολογίου, είναι ανίσχυρη.

6.4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Από τις ανωτέρω αποφάσεις, αλλά και την εν γένει νομολογία του Δικαστηρίου διαφαίνονται οι προϋποθέσεις άσκηση του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης και ειδικότερα :

-Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης ασκείται ενόψει έκδοσης δυσμενούς πράξης. Η ανωτέρω προϋπόθεση έχει διαπλαστεί από την νομολογία του δικαστηρίου, όπως εντελώς ενδεικτικά αναφέρεται στην προπαρατιθέμενη απόφαση *M.M. κατά Minister for Justice, Equality and Law reform, Ireland και Attorney General*, αλλά προκύπτει και απευθείας από το γράμμα της διάταξης του άρθρου 41 παρ.2 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων («α) το δικαίωμα κάθε προσώπου σε προηγούμενη ακρόαση πριν να ληφθεί ατομικό μέτρο εις βάρος του...).

- Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης, όπως έκρινε η ανωτέρω απόφαση *WINDPARK GROOTHUSLĖN κατά ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ*, Όταν η διοίκηση αποφαινεται επί αιτήματος βάσει φακέλου που έχει συγκροτήσει ο ενδιαφερόμενος, **δεν συνεπάγεται τη διεξαγωγή πρόσθετης διαδικασίας, εφόσον ο φάκελος περιέχει όλα τα αναγκαία για την έκδοση της απόφασης δικαιολογητικά.** Ωστόσο σύμφωνα με την Ε. Πρεβεδούρου, η λύση αυτή πρέπει να εφαρμόζεται με ιδιαίτερη σύνεση και μετριοπάθεια, στο μέτρο που αφορούσε ειδική διαδικασία η οποία θα κατέληγε στην επιλογή ενός από τους διαγωνιζομένους³².

³² Ε. Πρεβεδούρου, *Το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης στη νομολογία των Δικαστηρίων της Ένωσης* (Σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ της 10ης Σεπτεμβρίου 2013, C-383/13 PPU, Μ. Γ. και Ν. Ρ.), ΘΠΔΔ 10/2013, σ. 70.

- Από την προπαρατεθείσα απόφαση Hauptzollamt München-Mitte και Technische Universität München, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ακόμη και στις περιπτώσεις που η Επιτροπή διαθέτει ευρεία εξουσία εκτίμησης, όπως πχ, στην ανωτέρω περίπτωση χορήγησης τελωνειακής ατέλειας για την εισαγωγή μιας επιστημονικής συσκευής, ο σεβασμός των εγγυήσεων που προβλέπει η κοινοτική έννομη τάξη για τις διοικητικές διαδικασίες έχει θεμελιώδη σημασία και ότι μεταξύ των εγγυήσεων αυτών περιλαμβάνεται το δικαίωμα του ενδιαφερομένου να γνωστοποιεί την άποψή του. Έτσι, μολονότι σε συγκεκριμένη περίπτωση η εφαρμοστέα κοινοτική ρύθμιση δεν προβλέπει τη δυνατότητα του εισαγωγέα να δώσει εξηγήσεις ενώπιον της Επιτροπής, αν και τα στοιχεία του εισαγωγέα σχετικά με τα χαρακτηριστικά της εισαγόμενης επιστημονικής συσκευής και της σκοπούμενης χρήσης της ενδέχεται να είναι πολύ χρήσιμα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το δικαίωμα ακρόασης σε μια τέτοια διοικητική διαδικασία απαιτεί να δίδεται η δυνατότητα στον ενδιαφερόμενο, και μάλιστα κατά τη διάρκεια της διαδικασίας που διεξάγεται ενώπιον της Επιτροπής, να λαμβάνει θέση και να κάνει γνωστή λυσιτελώς την άποψή του ως προς την κρισιμότητα των πραγματικών περιστατικών καθώς και, ενδεχομένως, ως προς τα έγγραφα στα οποία στηρίχθηκε κοινοτικό όργανο.

7.1. Sopropé – Organizações de Calçado Lda κατά Fazenda Pública υπόθεση C-349/07³³

A. Ιστορικό της ένδικης διαφοράς

Η Sopropé είναι πορτογαλική επιχείρηση η οποία πωλεί υποδήματα που εισάγονται από την Ασία. Η διαφορά της κύριας δίκης αφορά 52 εισαγωγές υποδημάτων που δηλώθηκαν ως προερχόμενα από την Καμπότζη, τα οποία, λόγω της υποτιθέμενης καταγωγής τους, έτυχαν προτιμησης τελωνειακής μεταχειρίσεως βάσει του συστήματος γενικευμένων προτιμήσεων, σε χρονικό διάστημα δυόμισι ετών από το 2000 μέχρι τα μέσα του 2002. Στις αρχές του

³³ Sopropé – Organizações de Calçado Lda κατά Fazenda Pública υπόθεση C 349/07 ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα) της 18ης Δεκεμβρίου 2008, ECLI:EU:C:2008:746

2003 διεξήχθη έλεγχος από την υπαγόμενη στα πορτογαλικά τελωνεία διεύθυνση καταπολεμήσεως της απάτης, στο πλαίσιο διοικητικής συνεργασίας που παρήγγειλε η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Καταπολεμήσεως της Απάτης (OLAF) για να εξακριβωθεί η καταγωγή των υποδημάτων που εισήχθησαν από την Ασία. Οι εξακριβώσεις που έγιναν από τις τελωνειακές αρχές στους επαγγελματικούς χώρους της Soproré οδήγησαν τις πορτογαλικές αρχές να θεωρήσουν ότι οι 52 πιο πάνω εισαγωγές έγιναν με την προσκόμιση νοθευμένων πιστοποιητικών καταγωγής και εγγράφων μεταφοράς. Οι τελωνειακές αρχές συνήγαγαν εξ αυτών ότι τα εμπορεύματα που εισήχθησαν δεν ήσαν προτιμησιακής καταγωγής και επομένως δεν μπορούσαν να καλυφθούν από το σύστημα γενικευμένων προτιμήσεων, οπότε έπρεπε να ισχύσει γι' αυτά ο συντελεστής τελωνειακών δασμών που ίσχυε για τα εμπορεύματα προελεύσεως τρίτων χωρών. Στις 3 Ιουλίου 2003, η Soproré πληροφορήθηκε ότι, όσον αφορά το σχέδιο συμπερασμάτων της εκθέσεως ελέγχου και τα παραρτήματά του, δύναται να ασκήσει το δικαίωμά της προηγούμενης ακροάσεως εντός προθεσμίας οκτώ ημερών, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 60 του ΓΦΝ. Η εταιρία αυτή άσκησε το εν λόγω δικαίωμα στις 11 Ιουλίου 2003. Θεωρώντας ότι η Soproré δεν προσκόμισε κανένα νέο στοιχείο ικανό να μεταβάλει το σχέδιο εκθέσεως ελέγχου, οι τελωνειακές αρχές την πληροφόρησαν, με έγγραφο της 16ης Ιουλίου 2003, που παρελήφθη την επόμενη ημέρα, ότι διαθέτει προθεσμία δέκα ημερών, σύμφωνα με το άρθρο 222 του τελωνειακού κώδικα, για την πληρωμή των οφειλόμενων τελωνειακών δασμών. Κατά συνέπεια, μεταξύ της ημερομηνίας της ανακοινώσεως για την άσκηση του δικαιώματος ακροάσεως και της ημερομηνίας της κοινοποίησεως σχετικά με την πληρωμή παρήλθαν δεκατρείς ημέρες. Η Soproré αρνήθηκε να πληρώσει εντός της ταχθείσας προθεσμίας την τελωνειακή οφειλή που της ανακοινώθηκε και άσκησε προσφυγή.

B. Προδικαστικό ερώτημα

Στο πλαίσιο της εφέσεως αυτής, το Supremo Tribunal Administrativo αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να θέσει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Συνάδει με την αρχή των δικαιωμάτων άμυνας η προθεσμία 8 έως 15 ημερών η οποία ορίζεται στο άρθρο 60, παράγραφος 6, του γενικού

φορολογικού νόμου και στο άρθρο 60, παράγραφος 2, του συμπληρωματικού καθεστώτος της διαδικασίας φορολογικού ελέγχου, που εγκρίθηκε με την πράξη νομοθετικού περιεχομένου 413/98, της 30ής Δεκεμβρίου 1998, και εντός της οποίας ο φορολογούμενος δύναται να ασκήσει προφορικά ή γραπτώς το δικαίωμά του ακροάσεως;

2) Μπορεί μια προθεσμία 13 ημερών, υπολογιζόμενη από την ημερομηνία κατά την οποία η τελωνειακή αρχή ειδοποίησε έναν κοινοτικό εισαγωγέα (εν προκειμένω μια μικρή πορτογαλική επιχείρηση εμπορίας υποδημάτων) ότι έχει 8 ημέρες για να ασκήσει το δικαίωμά του ακροάσεως μέχρι την ημερομηνία ειδοποίησέως του για την υποχρέωση να πληρώσει εντός 10 ημερών εισαγωγικούς δασμούς σχετικά με 52 εισαγωγές υποδημάτων από την Άπω Ανατολή που πραγματοποιήθηκαν υπό το σύστημα γενικευμένων προτιμήσεων σε χρονικό διάστημα δύομισι ετών (μεταξύ του 2000 και των μέσων του 2002), να θεωρηθεί εύλογη προθεσμία για να ασκήσει ο εισαγωγέας τα δικαιώματά του άμυνας;

Γ. Η Κρίση του Δικαστηρίου

Το Δικαστήριο της Ένωσης επανέλαβε την παγιωμένη αποψη του ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των γενικών αρχών του δικαίου την τήρηση των οποίων διασφαλίζει το Δικαστήριο. Προς τούτο, το Δικαστήριο εμπνέεται από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και από τα στοιχεία που παρέχουν οι διεθνείς πράξεις περί προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις οποίες τα κράτη μέλη έχουν συνεργαστεί ή προσχωρήσει³⁴. Πάντως, ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας συνιστά γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου η οποία έχει εφαρμογή όταν η διοίκηση προτίθεται να εκδώσει βλαπτική πράξη εις βάρος ενός προσώπου. Βάσει της αρχής αυτής, οι αποδέκτες αποφάσεων που θίγουν αισθητά τα συμφέροντά τους πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να γνωστοποιήσουν λυσιτελώς την άποψή τους σχετικά με τα στοιχεία επί των οποίων η διοίκηση σκοπεύει να στηρίξει την απόφασή της. Προς τούτο,

³⁴ βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 6ης Μαρτίου 2001, C-274/99 P, Connolly κατά Επιτροπής, Συλλογή 2001, σ. I-1611, σκέψη 37.

πρέπει να έχουν επαρκή προθεσμία³⁵. Η υποχρέωση αυτή ισχύει για τις διοικητικές αρχές των κρατών μελών όταν λαμβάνουν αποφάσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, ακόμη και αν η εφαρμοστέα κοινοτική νομοθεσία δεν προβλέπει ρητώς μια τέτοια διατύπωση. Όσον αφορά την εφαρμογή της αρχής αυτής και ειδικότερα τις προθεσμίες για την άσκηση των δικαιωμάτων άμυνας, πρέπει να διευκρινιστεί ότι, όταν οι προθεσμίες αυτές, όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης, δεν τάσσονται από το κοινοτικό δίκαιο, εμπίπτουν στο εθνικό δίκαιο, αρκεί, αφενός, να είναι της ίδιας τάξεως με εκείνες που ισχύουν για τους ιδιώτες ή τις επιχειρήσεις σε ανάλογες καταστάσεις του εθνικού δικαίου και, αφετέρου, να μη καθιστούν στην πράξη αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων άμυνας που παρέχει η κοινοτική έννομη τάξη.

Σχετικά με το πρώτο ζήτημα, πρέπει να σημειωθεί ότι είναι συνηθισμένο, και άλλωστε σκόπιμο, οι εθνικές νομοθεσίες και ρυθμίσεις να θέτουν, στο πλαίσιο των πολλών διοικητικών διαδικασιών που υπάρχουν, γενικούς κανόνες περί προθεσμιών. Επίσης, η θέσπιση τέτοιων κανόνων συμβαδίζει με την τήρηση της αρχής της ισότητας. Στα κράτη μέλη απόκειται να καθορίζουν, για τις εθνικές ρυθμίσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, προθεσμίες που να έχουν σχέση, μεταξύ άλλων, με τη σημασία που έχουν για τους ενδιαφερόμενους οι αποφάσεις που πρόκειται να ληφθούν, με το περίπλοκο των εφαρμοστέων διαδικασιών και της εφαρμοστέας νομοθεσίας, με τον αριθμό των προσώπων που μπορούν να αφορούν οι αποφάσεις ή με τα άλλα δημόσια ή ιδιωτικά συμφέροντα που πρέπει να ληφθούν υπόψη.

Όσον αφορά την εκ των υστέρων εισπραξη εισαγωγικών δασμών, πρέπει να θεωρηθεί ότι μια προθεσμία που παρέχει στον φορολογούμενο τη δυνατότητα να ασκήσει το δικαίωμά του ακροάσεως, η οποία προθεσμία δεν μπορεί να είναι μικρότερη των οκτώ ημερών ούτε μεγαλύτερη των δεκαπέντε ημερών,

³⁵βλ., μεταξύ άλλων, προαναφερθείσες αποφάσεις Επιτροπή κατά Lisrestal κ.λπ, σκέψη 21, και Mediocurso κατά Επιτροπής, σκέψη 36.

κατ' αρχήν δεν καθιστά στην πράξη αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων άμυνας που παρέχει η κοινοτική έννομη τάξη. Συγκεκριμένα, οι επιχειρήσεις που μπορεί να αφορά η επίμαχη στην κύρια δίκη διαδικασία είναι επαγγελματίες που συνηθίζουν να πραγματοποιούν εισαγωγές. Επιπλέον, οι εφαρμοστέα κοινοτική ρύθμιση ορίζει ότι οι επιχειρήσεις αυτές πρέπει να είναι σε θέση να δικαιολογήσουν, όταν γίνεται έλεγχος, το νομότυπο του συνόλου των πράξεων στις οποίες έχουν προβεί. Τέλος, το γενικό συμφέρον της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, και ιδίως το συμφέρον να εισπράττονται αμελλητί οι ίδιοι πόροι της, απαιτεί να είναι δυνατή η διενέργεια των ελέγχων με ταχύτητα και αποτελεσματικότητα.

Εν προκειμένω, πρέπει να διευκρινιστεί ότι, όταν μια εθνική νομοθεσία ή ρύθμιση, όπως η επίμαχη νομοθεσία στην κύρια δίκη, καθορίζει τα όρια της προθεσμίας που δύναται να ταχθεί για να υποβάλουν οι ενδιαφερόμενοι τις παρατηρήσεις τους, είναι έργο του εθνικού δικαστή να βεβαιωθεί ότι η προθεσμία που κατ' αυτόν τον τρόπο ορίστηκε σε ατομική βάση από τη διοίκηση αντιστοιχεί στην ιδιαίτερη κατάσταση του περί ου πρόκειται προσώπου ή της περί ης πρόκειται επιχειρήσεως και ότι τους έδωσε τη δυνατότητα να ασκήσουν τα δικαιώματά τους άμυνας, τηρουμένης της αρχής της αποτελεσματικότητας. Όταν πρόκειται για ελεγκτικές πράξεις όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη, πρέπει να επισημανθεί ότι οι πράξεις αυτές αποτελούν ένα σύνολο. Έτσι, μια ελεγκτική διαδικασία που διαρκεί αρκετούς μήνες, η οποία συνεπάγεται επιτόπιους ελέγχους και ακρόαση της περί ης πρόκειται επιχειρήσεως της οποίας οι δηλώσεις κατατίθενται στον φάκελο της υποθέσεως, δύναται να αποτελέσει τεκμήριο ως προς το ότι η εν λόγω επιχείρηση γνώριζε τους λόγους για τους οποίους κινήθηκε η ελεγκτική διαδικασία και τη φύση των πράξεων που της προσάφθηκαν. Επίσης, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη περιστατικά που να μπορούν να αποδείξουν ότι η ενδιαφερόμενη επιχείρηση, έχοντας πλήρη γνώση της υποθέσεως, άσκησε το δικαίωμά της ακρόασεως κατά τη διάρκεια του ελέγχου.

Όσον αφορά το ζήτημα ποιες συνέπειες μπορεί να έχει για την επίμαχη στην κύρια δίκη απόφαση το γεγονός ότι η απόφαση αυτή ελήφθη δεκατρείς ημέρες αφότου η εταιρία ειδοποιήθηκε ότι έχει προθεσμία οκτώ ημερών για να υποβάλει τις παρατηρήσεις της, πρέπει να γίνουν οι ακόλουθες διευκρινίσεις.

Ο κανόνας ότι ο αποδέκτης μιας βλαπτικής αποφάσεως πρέπει να έχει τη δυνατότητα να υποβάλει τις παρατηρήσεις του πριν ληφθεί η απόφαση αυτή έχει ως σκοπό να είναι η αρμόδια αρχή σε θέση να λάβει λυσιτελώς υπόψη όλα τα στοιχεία που ασκούν επιρροή. Για να εξασφαλίσει την αποτελεσματική προστασία του περί ου πρόκειται προσώπου ή της περί ης πρόκειται επιχειρήσεως, ο κανόνας αυτός έχει ως αντικείμενο, μεταξύ άλλων, να μπορούν οι τελευταίοι να διορθώσουν ένα λάθος ή να προβάλουν στοιχεία της προσωπικής τους καταστάσεως που να συνηγορούν υπέρ του να ληφθεί, να μη ληφθεί ή να έχει το τάδε ή το δείνα περιεχόμενο η απόφαση.

Υπό τις συνθήκες αυτές, ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας συνεπάγεται ότι, για να μπορέσει να θεωρηθεί ότι ο φορέας των δικαιωμάτων αυτών είχε τη δυνατότητα να γνωστοποιήσει λυσιτελώς την άποψή του, η διοίκηση λαμβάνει γνώση, με όλη την απαιτούμενη προσοχή, των παρατηρήσεων του περί ου πρόκειται προσώπου ή της περί ης πρόκειται επιχειρήσεως. Μόνο στον εθνικό δικαστή απόκειται να εξακριβώσει αν, λαμβανομένου υπόψη του χρονικού διαστήματος που παρήλθε μεταξύ του χρονικού σημείου στο οποίο η διοίκηση έλαβε τις παρατηρήσεις και της ημερομηνίας κατά την οποία εξέδωσε την απόφασή της, δύναται ή όχι να θεωρηθεί ότι έλαβε δεόντως υπόψη τις παρατηρήσεις που της διαβιβάστηκαν. Κατά συνέπεια, στο αιτούν δικαστήριο πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, όσον αφορά την εκ των υστέρων είσπραξη εισαγωγικών δασμών, μια προθεσμία οκτώ έως δεκαπέντε ημερών που δόθηκε για να υποβάλει τις παρατηρήσεις του ο εισαγωγέας για τον οποίο υπήρχε υπόνοια ότι είχε διαπράξει τελωνειακή παράβαση είναι κατ' αρχήν σύμφωνη με τις επιταγές του κοινοτικού δικαίου.

7.2 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Εκ των ανωτέρω αποφάσεων προκύπτει ότι είναι επιβεβλημένο να δοθεί στον ενδιαφερόμενο η δυνατότητα να διατυπώσει τις παρατηρήσεις του πριν από την έκδοση οποιασδήποτε απόφασης η οποία θα μπορούσε, έστω να επηρεάσει αρνητικά τα συμφέροντά του. Κατά συνέπεια, δεν αρκεί η ακρόαση του ενδιαφερομένου μετά την εκ μέρους του άσκηση διοικητικής προσφυγής,

διότι στην περίπτωση αυτή στερείται του δικαιώματος να εκφράσει εγκαίρως τις απόψεις του και να αποτρέψει την έκδοση της πράξης. Κατ'εξάιρεση αρκεί η ταυτόχρονη ή η μεταγενέστερη της πράξης τήρηση του δικαιώματος, στην περίπτωση επείγουσας ανάγκης λήψης μέτρων.

8.1. *Mediocurso - Estabelecimento de Ensino Particular Ld.* ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πέμπτο τμήμα) της 21ης Σεπτεμβρίου 2000 C-462/98

P³⁶

A. Ιστορικό της ένδικης διαφοράς

Το 1988, ο πορτογαλικός οργανισμός Departamento para os Assuntos do Fundo Social Europeu (υπηρεσία υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, στο εξής: DAFSE) υπέβαλε στις υπηρεσίες του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (στο εξής: ΕΚΤ) δύο αιτήσεις χορηγήσεως χρηματοδοτικής συνδρομής υπέρ της αναιρεσείδουσας για ορισμένα σχέδια επαγγελματικής κατάρτισεως. Τα σχέδια επαγγελματικής κατάρτισεως εγκρίθηκαν από την Επιτροπή. Μετά την ολοκλήρωσή τους, η αναιρεσείδουσα υπέβαλε στον DAFSE αίτηση καταβολής του υπολοίπου ποσού για τα προγράμματα. Με έγγραφο της 11ης Απριλίου 1990, ο DAFSE ειδοποίησε εντούτοις την αναιρεσείδουσα ότι υπήρχε ενδεχόμενο να προβεί σε διορθώσεις όσον αφορά το ύψος του υπολοίπου ποσού μετά τη διενέργεια οικονομικού ελέγχου σχετικά με την εκτέλεση των προγραμμάτων κατάρτισεως. Τον Οκτώβριο του 1990, ο DAFSE πιστοποίησε στην Επιτροπή το υποστατό και τη λογιστική ακρίβεια των αιτήσεων καταβολής του υπολοίπου, διευκρινίζοντας συγχρόνως ότι η πιστοποίηση των περιλαμβανομένων στις αιτήσεις αυτές ενδείξεων εξηρτάτο από οικονομικό έλεγχο ο οποίος επρόκειτο να διενεργηθεί. Τον Ιανουάριο του 1991, ο DAFSE γνωστοποίησε στην αναιρεσείδουσα ότι ανατέθηκε στην εταιρία διενέργειας οικονομικών ελέγχων «Audite» η διενέργεια οικονομικού ελέγχου και ότι η τελική απόφασή του επί

³⁶ *Mediocurso - Estabelecimento de Ensino Particular Ld.* ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πέμπτο τμήμα) της 21ης Σεπτεμβρίου 2000 C-462/98 P

των δύο φακέλων σχετικά με τις αιτήσεις καταβολής του υπολοίπου θα εξηρτάτο από τα αποτελέσματα του ελέγχου αυτού.

8 Στις 20 Φεβρουαρίου 1991, η εταιρία Audite κοινοποίησε στον DAFSE δύο εκθέσεις οικονομικού ελέγχου, μία έκθεση για κάθε φάκελο, περιλαμβάνουσες τα αποτελέσματα του ελέγχου της, στις οποίες επισήμαινε παρατυπίες δικαιολογούσες τη μείωση της χρηματοδοτικής συνδρομής.

9 Στις 10 Σεπτεμβρίου 1991, πραγματοποιήθηκε σύσκεψη μεταξύ της αναιρεσείδουσας, του DAFSE και της εταιρίας Audite για συζήτηση σχετικά με τους δύο φακέλους.

10 Στις 11 Σεπτεμβρίου 1991, ο DAFSE απέστειλε στην αναιρεσείδουσα έγγραφο με το οποίο την πληροφορούσε σχετικά με τα αποτελέσματα του διενεργηθέντος ελέγχου και της ζητούσε να επιστρέψει τα ποσά για τα οποία δεν ενέκρινε τις σχετικές πληρωμές.

11 Η αναιρεσείδουσα δεν κοινοποίησε στον DAFSE καμία παρατήρηση επί του εγγράφου, αλλά αμφισβήτησε αμέσως ενώπιον των πορτογαλικών διοικητικών δικαστηρίων το αίτημα επιστροφής που περιείχετο στο έγγραφο.

12 Στις 22 Σεπτεμβρίου 1995, μετά το πέρας της διαδικασίας εκδίκασής της προσφυγής ενώπιον των δικαστηρίων αυτών, ο DAFSE ανακοίνωσε εγγράφως στην Επιτροπή τα αποτελέσματα του διενεργηθέντος το 1991 οικονομικού ελέγχου και της υπέβαλε τις αιτήσεις καταβολής του υπολοίπου, διορθωμένες και μειωμένες σύμφωνα με τα αποτελέσματα αυτά.

13 Στις 6 Μαρτίου 1996, ο DAFSE ανακοίνωσε στην αναιρεσείδουσα ότι η Επιτροπή έλαβε την απόφασή της επί των δύο αιτήσεων καταβολής του υπολοίπου και επιβεβαίωσε τα αποτελέσματα του οικονομικού ελέγχου που της είχαν ήδη κοινοποιηθεί στις 11 Σεπτεμβρίου 1991.

14 Κατά τον Απρίλιο του 1996, η αναιρεσείδουσα ζήτησε από τον DAFSE αντίγραφο των αποφάσεων της Επιτροπής· ζήτησε επίσης να μελετήσει τον διοικητικό φάκελο του ΕΚΤ. Κατά την εξέταση του φακέλου αυτού, στις 24 Απριλίου 1996, η αναιρεσείδουσα διαπίστωσε ότι δεν υφίσταντο άλλες ενέχουσες τον χαρακτήρα αποφάσεως πράξεις πέρα από τα χρεωστικά

σημειώματα της Επιτροπής με τα οποία καθορίζονταν τα ποσά τα οποία η αναιρεσεύουσα έπρεπε να επιστρέψει.

15 Η αναιρεσεύουσα άσκησε τότε κατά των πράξεων αυτών προσφυγή ενώπιον του ρωτοδικείου και η Επιτροπή τις ανακάλεσε πριν αποφανθεί το ρωτοδικείο.

16 Η Επιτροπή αντικατέστησε τις αμφισβητούμενες πράξεις με δύο αποφάσεις της 14ης Αυγούστου 1996, ήτοι την απόφαση C(96) 1185, για τη μείωση της χρηματοδοτικής συνδρομής που χορηγήθηκε με την απόφαση C(89) 0570, της 22ας Μαρτίου 1989, και την απόφαση C(96) 1186, για τη μείωση της χρηματοδοτικής συνδρομής που χορηγήθηκε με την απόφαση C(89) 0570, της 22ας Μαρτίου 1989 (στο εξής: αποφάσεις της 14ης Αυγούστου 1996). Οι αποφάσεις αυτές, έχουσες σχεδόν την ίδια διατύπωση και κοινοποιηθείσες στην αναιρεσεύουσα στις 20 Σεπτεμβρίου 1996, αναφέρονταν αντίστοιχα στα δύο προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης. Αnéφεραν ότι το κράτος μέλος είχε ανακαλύψει παρατυπίες κατά την εκτέλεση των χρηματοδοτούμενων από το ΕΚΤ προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης, ότι είχε προβεί στην επανεξέταση του φακέλου αιτήσεως χρηματοδοτικής συνδρομής και ότι ένα μέρος των δαπανών δεν μπορούσε να γίνει δεκτό για τους λόγους που είχαν εκτεθεί στο έγγραφο του DAFSE της 22ας Σεπτεμβρίου 1995. Η Επιτροπή διευκρίνιζε ότι το κράτος μέλος είχε ανακοινώσει στην αναιρεσεύουσα τα αποτελέσματα του ελέγχου στον οποίο είχε προβεί η εταιρία οικονομικού ελέγχου, με έγγραφο της 11ης Σεπτεμβρίου 1991, και ότι η αναιρεσεύουσα δεν είχε διατυπώσει παρατηρήσεις. Η Επιτροπή κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η χρηματοδοτική συνδρομή του ΕΚΤ έπρεπε να μειωθεί στο ποσό των 2 251 894 πορτογαλικών εσκούδων (PTE) για το πρώτο πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης και στο ποσό των 2 174 072 PTE για το δεύτερο πρόγραμμα, ποσό που αντιπροσώπευε, σε κάθε περίπτωση, περισσότερο από τα δύο τρίτα της χρηματοδοτικής συνδρομής που είχε αρχικά χορηγηθεί στην αναιρεσεύουσα.

Η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση

17 Στις 14 Νοεμβρίου 1996, η αναιρεσεύουσα άσκησε δύο προσφυγές ενώπιον του ρωτοδικείου ζητώντας την ακύρωση των αποφάσεων της 14ης Αυγούστου 1996 (υποθέσεις T-180/96 και T-181/96).

18 Το ρωτοδικείο αποφάσισε τη συνεκδίκαση των δύο υποθέσεων προς έκδοση κοινής αποφάσεως.

19 Στην υπόθεση T-180/96, το ρωτοδικείο δέχθηκε έναν μόνον από τους πέντε λόγους που είχε προβάλει η αναιρεσεύουσα, ο οποίος αντλούνταν κατ' ουσίαν από προφανή πλάνη εκτιμήσεως στην οποία είχε υποπέσει η Επιτροπή, αυτό δε μόνον καθό μέτρο αφορούσε την πληρωμή δαπανών αναφερόμενων στη θέση 14.3.12 σχετικά με τις πρώτες ύλες, το βοηθητικό υλικό και τα αναλώσιμα αγαθά. Επομένως, το ρωτοδικείο ακύρωσε μερικώς την πρώτη προσβληθείσα απόφαση, καθό μέτρο αφορούσε το σημείο αυτό, και απέρριψε κατά τα λοιπά την προσφυγή. Απέρριψε το σύνολο των προβληθέντων στα πλαίσια της υποθέσεως T-181/96 λόγων και συνεπώς απέρριψε την προσφυγή στην υπόθεση αυτή.

20 Το ρωτοδικείο απέρριψε ειδικότερα τον λόγο που αντλούνταν από προσβολή των δικαιωμάτων άμυνας.

21 Συναφώς, το ρωτοδικείο υπέμνησε, στη σκέψη 49 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, ότι, κατά πάγια νομολογία και ιδίως σύμφωνα με την απόφαση του Δικαστηρίου της 24ης Οκτωβρίου 1996, C-32/95 P, Επιτροπή κατά Lisrestal κ.λπ. (Συλλογή 1996, σ. I-5373, σκέψεις 21 έως 44), τα δικαιώματα άμυνας των δικαιούχων χρηματοδοτικής συνδρομής του ΕΚΤ πρέπει να γίνονται σεβαστά όταν η Επιτροπή μειώνει μια τέτοια συνδρομή.

22 Στη σκέψη 50 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το ρωτοδικείο επισήμανε επίσης ότι, με την απόφασή του της 6ης Δεκεμβρίου 1994, T-450/93, Lisrestal κ.λπ. κατά Επιτροπής (Συλλογή 1994, σ. II-1177), χωρίς το Δικαστήριο να αναιρέσει την απόφασή του επί του σημείου αυτού με την προμνημονευθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Lisrestal κ.λπ., δέχθηκε ότι η Επιτροπή, η οποία αναλαμβάνει μόνη, έναντι των δικαιούχων χρηματοδοτικής συνδρομής εκ μέρους του ΕΚΤ, τη νομική ευθύνη των αποφάσεων περί μειώσεως μιας τέτοιας συνδρομής, δεν μπορεί να εκδίδει τέτοιες αποφάσεις χωρίς να παρέχει προηγουμένως στον ως άνω δικαιούχο την ευκαιρία να

γνωστοποιήσει λυσιτελώς την άποψή του σχετικά με τη σχεδιαζόμενη μείωση ή χωρίς να έχει βεβαιωθεί ότι αυτός είχε μια τέτοια δυνατότητα.

23 Το ρωτοδικείο επισήμανε, στη σκέψη 51 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, ότι η αναιρεσεΐουσα αναγνώρισε, στο πλαίσιο τόσο των αιτημάτων της όσο και της απαντήσεως στη γραπτή ερώτηση του ρωτοδικείου, ότι διατύπωσε την άποψή της ενώπιον του DAFSE πριν από την έκδοση του εγγράφου της 11ης Σεπτεμβρίου 1991. Το ρωτοδικείο προσθέτει ότι, στο έγγραφο αυτό, ο DAFSE δεν έλαβε υπόψη έναντι της αναιρεσεΐουσας το σύνολο των παρατηρήσεων που υπέβαλε σχετικά με τις σκοπούμενες μειώσεις.

24 Στη σκέψη 52 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το ρωτοδικείο διαπίστωσε ότι η αναιρεσεΐουσα δεν είχε υποβάλει ρητώς παρατηρήσεις επί του εγγράφου αυτού, όπως ορθώς σημειώνουν οι αποφάσεις της 14ης Αυγούστου 1996. Επισήμανε ότι η αναιρεσεΐουσα είχε περιοριστεί στην άσκηση προσφυγής κατά του εν λόγω εγγράφου ενώπιον των πορτογαλικών διοικητικών δικαστηρίων. Κατά το ρωτοδικείο όμως, η αναιρεσεΐουσα όφειλε επίσης να υποβάλει ρητώς τέτοιες παρατηρήσεις, ώστε να μπορέσει ο DAFSE να τις γνωστοποιήσει στην Επιτροπή. Το ρωτοδικείο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, υπό τις συνθήκες αυτές, η αναιρεσεΐουσα δεν μπορούσε να επικαλεστεί τη μη γνωστοποίηση των ενδεχόμενων παρατηρήσεών της στην Επιτροπή, δεδομένου ότι αυτή η έλλειψη γνωστοποιήσεως απέρρεε από δική της παράλειψη.

25 Το ρωτοδικείο έκρινε, στη σκέψη 53 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, ότι στην αναιρεσεΐουσα είχε επομένως παρασχεθεί η δυνατότητα να καταστήσει «λυσιτελώς» γνωστή την άποψή της επί των στοιχείων που ελήφθησαν υπόψη σε βάρος της κατά την έννοια της προαναφερθείσας αποφάσεως του ρωτοδικείου *Lisrestal* κ.λπ. κατά Επιτροπής.

Η αίτηση αναιρέσεως

26 Με την αίτηση αναιρέσεως, η αναιρεσεΐουσα ζητεί από το Δικαστήριο:

- να αναιρέσει την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση λόγω νομικής πλάνης, η οποία συνίσταται σε εσφαλμένη εφαρμογή της αρχής της προηγούμενης

ακροάσεως, υπό την επιφύλαξη του μέρους της αποφάσεως με το οποίο γίνεται μερικώς δεκτή η ασηκθεισα στα πλαίσια της υποθέσεως T-180/96 προσφυγή, και να ακυρώσει τις αποφάσεις της 14ης Αυγούστου 1996, ή

- σε περίπτωση απορρίψεως του προηγουμένου αιτήματος, να αναιρέσει την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση καθό μέτρο επιβεβαιώνει τις αποφάσεις της Επιτροπής να μην κάνει δεκτό στο σύνολό του τόσο το ποσό που αντιστοιχεί στις αμοιβές του διδακτικού προσωπικού (θέση 14.3.1.α), όσο και το ποσό σχετικά με τον φόρο προστιθεμένης αξίας επί των αμοιβών αυτών (θέση 14.3.13), λόγω της ανακρίβειας των διαπιστώσεων επί των πραγματικών περιστατικών στις οποίες προέβη το ρωτοδικείο και της νομικής πλάνης που προκύπτει από την ανακολουθία της αιτιολογίας και από την παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας, και επομένως να ακυρώσει τις αποφάσεις της 14ης Αυγούστου 1996 κατά το ίδιο μέτρο και για τους ίδιους λόγους·

- να αναιρέσει την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, καθό μέτρο με αυτή κρίθηκε ότι η αναιρεσείουσα πρέπει να φέρει τα δικαστικά της έξοδα στην υπόθεση T-180/96 και καταδικάστηκε στα δικαστικά έξοδα στην υπόθεση T-181/96·

- να καταδικάσει την Επιτροπή στα δικαστικά έξοδα.

B. Η Κρίση του Δικαστηρίου

Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας, στο πλαίσιο οποιασδήποτε διαδικασίας που κινείται εναντίον ενός προσώπου και είναι ικανή να καταλήξει σε βλαπτική γι' αυτό πράξη, συνιστά θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου και πρέπει να διασφαλίζεται, ακόμη και ελλείψει ειδικής κανονιστικής ρυθμίσεως. Η αρχή αυτή, όπως προκύπτει από τη σκέψη 21 της προμνημονευθείσας αποφάσεως Επιτροπή κατά Lisrestal κ.λπ., επιτάσσει να παρέχεται η δυνατότητα στους αποδέκτες αποφάσεων, οι οποίες θίγουν σημαντικά τα συμφέροντά τους, να καθιστούν λυσιτελώς γνωστή την άποψή τους.

Επομένως, πρέπει να εξεταστεί αν παρασχέθηκε η δυνατότητα στην αναιρεσείουσα να καταστήσει λυσιτελώς γνωστή την άποψή της επί των εκθέσεων οικονομικού ελέγχου της εταιρίας Audite, στις οποίες βασίζονται τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν ο DAFSE και η Επιτροπή, καθώς και επί

του εγγράφου της 11ης Σεπτεμβρίου 1991 με το οποίο ο DAFSE ενημέρωσε την αναιρεσείουσα σχετικά με τα συμπεράσματά του.

Ελλείπει προσκλήσεως, εκ μέρους της Επιτροπής ή εξ ονόματός της, προς την αναιρεσείουσα να κοινοποιήσει τις παρατηρήσεις της εντός εύλογης προθεσμίας επί των εγγράφων σχετικά με τα πραγματικά περιστατικά που της προσάπτονταν και βάσει των οποίων η Επιτροπή έλαβε τις αποφάσεις της 14ης Αυγούστου 1996, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι δεν δόθηκε η δυνατότητα στην αναιρεσείουσα να καταστήσει λυσιτελώς γνωστή την άποψή της επί των στοιχείων που ελήφθησαν υπόψη σε βάρος της. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Πρωτοδικείο έκρινε εσφαλμένα, ότι το δικαίωμα λυσιτελούς ακρόασης της αναιρεσείουσας είχε γίνει σεβαστό.

8.2. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Στην ανωτέρω υπόθεση *Mediocurso*, το ΔΕΚ έκρινε ότι το δικαίωμα ακρόασης δεν μπορεί να ασκηθεί λυσιτελώς όταν την ίδια μέρα της κοινοποίησης των αιτιάσεων, ο καθού καλείται να διατυπώσει τις απόψεις του. Εκ των ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι το ΔΕΚ μέσα από την νομολογία του αξιώνει να χορηγηθεί εύλογη προθεσμία για τη μελέτη του υλικού και την πλήρη προετοιμασία της άμυνας του ενδιαφερομένου προκειμένου ο ενδιαφερόμενος να προβάλλει κατά λυσιτελή και αποτελεσματικό τρόπο της απόψεις του.

9. Abdelhafid Bensada Benallal κατά État belge, Υπόθεση C-161/15³⁷

A. Ιστορικό της ένδικης διαφοράς

Ένας Ισπανός υπήκοος έλαβε, ως μισθωτός, άδεια διαμονής στο Βέλγιο δυνάμει της οδηγίας 2004/38. Μερικούς μήνες αργότερα, η βελγική Υπηρεσία Αλλοδαπών ανακάλεσε *ex nunc* την άδεια διαμονής του και τον διέταξε να εγκαταλείψει τη βελγική επικράτεια, με το αιτιολογικό ότι «ο ενδιαφερόμενος

³⁷ Abdelhafid Bensada Benallal κατά État belge Υπόθεση C 161/15

[είχε κάνει] χρήση ψευδών στοιχείων» όσον αφορά τη σύμβαση εργασίας που είχε συνάψει. Η προσφυγή που άσκησε κατά της ανακλητικής απόφασης απορρίφθηκε με απόφαση του Δικαστηρίου Αλλοδαπών. Το Conseil d'État, το οποίο επελήφθη της αίτησης αναίρεσης που άσκησε ο ενδιαφερόμενος κατά της ως άνω απόφασης, διαπίστωσε ότι ο αναιρεσείων προέβαλε ενώπιόν του λόγο ο οποίος δεν είχε προβληθεί ενώπιον του Δικαστηρίου Αλλοδαπών. Ειδικότερα, ο αναιρεσείων ισχυρίσθηκε ότι η βελγική Υπηρεσία Αλλοδαπών θα έπρεπε να τον ακούσει πριν από την έκδοση της ανακλητικής απόφασης. Συναφώς, ο αναιρεσείων της κύριας δίκης προέβαλε παράβαση των άρθρων 41 και 51 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (στο εξής: Χάρτης), παραβίαση της αρχής του σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας και της κατ' αντιπαράθεση διεξαγωγής της διαδικασίας καθώς και της αρχής *audi alteram partem*. Όμως, σύμφωνα με το βελγικό δίκαιο, το Conseil d'État δεν μπορεί να κρίνει παραδεκτό έναν τέτοιο λόγο, παρά μόνον εάν πρόκειται για λόγο αναγόμενο σε κανόνες δημόσιας τάξης. Δεδομένου ότι εν προκειμένω εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της Ένωσης, το Conseil d'État διερωτάται εάν η γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης περί σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας, περιλαμβανομένου και του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης, καταλαμβάνει στην έννομη τάξη της Ένωσης θέση αντίστοιχη με αυτή που καταλαμβάνουν οι κανόνες δημόσιας τάξης στο εθνικό δίκαιο και εάν η αρχή της ισοδυναμίας επιβάλλει να μπορεί ο λόγος που αντλείται από παραβίαση της γενικής αρχής του δικαίου της Ένωσης περί σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας να προβληθεί για πρώτη φορά ενώπιον του Conseil d'État, δικάζοντας κατ' αναίρεση, όπως είναι δυνατό στο εθνικό δίκαιο για τους λόγους που ανάγονται σε κανόνες δημόσιας τάξης.

B. Προδικαστικά ερωτήματα

«Έχει, στην έννομη τάξη της Ένωσης, η γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης περί σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας, μεταξύ των οποίων και το δικαίωμα ακρόασης του ενδιαφερομένου από εθνική αρχή πριν την έκδοση από την εν λόγω αρχή οποιασδήποτε αποφάσεως η οποία δύναται να επηρεάσει δυσμενώς τα συμφέροντα αυτού, όπως η απόφαση ανακλήσεως της άδειας διαμονής του, θέση αντίστοιχης σημασίας με αυτή που έχουν οι κανόνες

δημοσίας τάξεως του βελγικού δικαίου στο εθνικό δίκαιο, και επιβάλλει η αρχή της ισοδυναμίας να μπορεί ο λόγος που αντλείται από παραβίαση της γενικής αρχής του δικαίου της Ένωσης περί σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας να προβληθεί για πρώτη φορά ενώπιον του *Conseil d'État*, κατ' αναίρεση, όπως αυτό είναι δυνατό στο εθνικό δίκαιο για τους λόγους δημοσίας τάξεως;»

Γ. Η Κρίση του Δικαστηρίου

Στο πλαίσιο αυτό, προκειμένου να δοθεί στο αιτούν δικαστήριο η δυνατότητα να καθορίσει εάν ο λόγος που αντλείται από προσβολή του δικαιώματος ακρόασης του δικαίου της Ένωσης είναι ίδιας φύσης με εκείνον που αντλείται από προσβολή τέτοιου δικαιώματος στην βελγική έννομη τάξη, πρέπει να υπομνησθεί ότι, όπως έκρινε το Δικαστήριο στην απόφαση Ισπανία κατά Επιτροπής (C-287/02, EU:C:2005:368, σκέψη 37), **ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας σε κάθε διαδικασία που κινείται κατά προσώπου και μπορεί να καταλήξει σε έκδοση βλαπτικής πράξης συνιστά θεμελιώδη αρχή του δικαίου της Ένωσης, η οποία πρέπει να διασφαλίζεται ακόμη και ελλείψει οποιασδήποτε ρύθμισης σχετικά με την εν λόγω διαδικασία.** Η αρχή αυτή επιτάσσει να παρέχεται στους αποδέκτες αποφάσεων οι οποίες επηρεάζουν αισθητά τα συμφέροντά τους η δυνατότητα να γνωστοποιήσουν λυσιτελώς την άποψή τους.

Ως εκ τούτου, στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το δίκαιο της Ένωσης έχει την έννοια ότι, όταν, κατά το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο, ο αντλούμενος από παράβαση του εσωτερικού δικαίου λόγος που προβάλλεται για πρώτη φορά ενώπιον του αναιρετικού δικαστηρίου είναι παραδεκτός μόνον εφόσον συνιστά λόγο δημόσιας τάξης, πρέπει ομοίως να κρίνεται παραδεκτός ο προβαλλόμενος για πρώτη φορά ενώπιον του ίδιου δικαστηρίου λόγος που αντλείται από προσβολή του δικαιώματος ακρόασης, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο δίκαιο της Ένωσης, εφόσον το εν λόγω δικαίωμα, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο εσωτερικό δίκαιο, πληροί τους απαιτούμενους από το εσωτερικό δίκαιο όρους ώστε να χαρακτηριστεί λόγος δημοσίας τάξης, κάτι που απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να κρίνει. Εν προκειμένω, εφόσον το εθνικό δικαστήριο διαπιστώνει ότι η προσβολή του

δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης στο εθνικό δίκαιο συνιστά κανόνα δημόσιας τάξης που προβάλλεται παραδεκτώς για πρώτη φορά ενώπιον αναιρετικού δικαστηρίου, θα πρέπει να κρίνει παραδεκτώς προβαλλόμενο και τον λόγο που αντλείται από προσβολή του προβλεπόμενου στο δίκαιο της Ένωσης δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης.

Στο σημείο 36 των προτασέων του ο Εισαγγελέας PAOLO MENGOLZI αναφέρει ότι *«Το Δικαστήριο έχει τονίσει κατ' επανάληψη ότι το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης διασφαλίζει σε κάθε πρόσωπο τη δυνατότητα να γνωστοποιεί λυσιτελώς και αποτελεσματικώς την άποψή του, κατά τη διάρκεια διοικητικής διαδικασίας και πριν από την έκδοση οποιασδήποτε αποφάσεως δυνάμενης να επηρεάσει δυσμενώς τα συμφέροντά του»*.

10. DOCTER G. J. Dokter, Maatschap Van den Top, W. Boekhout κατά Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα) της 15ης Ιουνίου 2006 υπόθεση C-28/05

A. Ιστορικό της ένδικης διαφοράς

Κατόπιν της ενημερώσεως των ολλανδικών διοικητικών αρχών ότι υπήρχε υπόνοια κρούσματος αφθώδους πυρετού στην εκμετάλλευση Teunissen, η οποία βρίσκεται σε απόσταση μικρότερη των 2 km από τις εκμεταλλεύσεις των προσφευγόντων της κύριας δίκης, μια ομάδα εμπειρογνομόνων της Rijksdienst voor de keuring van Vee en Vlees (κρατικής υπηρεσίας ελέγχου ζώων και κρεάτων, στο εξής: RVV) προέβη στις 20 και 22 Μαρτίου 2001 σε επιθεώρηση της εν λόγω εκμεταλλεύσεως, συγκεντρώνοντας σειρά δειγμάτων τα οποία απεστάλησαν για ανάλυση στο εργαστήριο ID-Lelystad BV (στο εξής: ID- Lelystad). Η εν λόγω ομάδα προέβη επίσης στη διενέργεια κλινικών εξετάσεων, στη θανάτωση δεκατεσσάρων ζώων και, στις 27 Μαρτίου 2001, στην εκκένωση της εν λόγω εκμεταλλεύσεως. Στις 28 Μαρτίου 2001 το ID- Lelystad ανακοίνωσε ότι τα προερχόμενα από την εκμετάλλευση Teunissen δείγματα αποδείχθηκαν θετικά. Ως εκ τούτου, ο διευθυντής της RVV κήρυξε την εκμετάλλευση Teunissen μολυσμένη και, με αποφάσεις της 29ης Μαρτίου 2001, ανακοίνωσε στους προσφεύγοντες της κύριας δίκης ότι όλα τα δίχληλα ζώα που υπήρχαν στις εκμεταλλεύσεις τους έπρεπε να χαρακτηρισθούν

ύποπτα μολύνσεως, καθόσον είχε εντοπιστεί κρούσμα αφθώδους πυρετού πλησίον των εν λόγω εκμεταλλεύσεων. **Κατόπιν των αποφάσεων αυτών, κατά των οποίων οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης υπέβαλαν αίτηση λήψεως ασφαλιστικών μέτρων η οποία απορρίφθηκε, αποφασίστηκε η λήψη μέτρων για την καταπολέμηση του ιού στις εν λόγω εκμεταλλεύσεις και συγκεκριμένα, αρχικώς, ο εμβολιασμός των ζώων και, ακολούθως, η θανάτωσή τους.** Οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης υπέβαλαν ενστάσεις κατά των εν λόγω αποφάσεων ενώπιον του διευθυντή της RVV, ο οποίος τις απέρριψε. Ως εκ τούτου, άσκησαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου προσφυγή κατά των εν λόγω απορριπτικών αποφάσεων. Οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης υποστήριξαν, καταρχάς, ότι ο διευθυντής της RVV στήριξε τις αποφάσεις της 29ης Μαρτίου 2001 αποκλειστικώς στο περιεχόμενο της τηλεομοιοτυπίας με την οποία το ID-Lelystad ανακοίνωσε τα αποτελέσματα των εργαστηριακών εξετάσεων. Συγκεκριμένα, ο εν λόγω διευθυντής θα έπρεπε, κατά την άποψή τους, να ζητήσει τον φάκελο του εργαστηρίου, να τον μελετήσει και να εξακριβώσει αν το εργαστήριο αυτό διενήργησε ορθώς τις εξετάσεις. Ακολούθως, υποστήριξαν ότι, στηρίζοντας τις αποφάσεις της 29ης Μαρτίου 2001 στην ανάλυση που πραγματοποίησε το ID-Lelystad, ο εν λόγω διευθυντής παρέβη την οδηγία 85/511, δεδομένου ότι το ID-Lelystad δεν περιλαμβάνεται στο παράρτημα Β της οδηγίας αυτής και, συνεπώς, δεν αποτελεί εργαστήριο κατά την έννοια των άρθρων 11, παράγραφος 1, πρώτη περίπτωση, και 13, παράγραφος 1, δεύτερη περίπτωση, της ίδιας οδηγίας. Στο εν λόγω παράρτημα περιλαμβάνεται το Centraal Diergeneeskundig Instituut, Lelystad (στο εξής: CDI), το οποίο διακρίνεται από το ID-Lelystad από πλευράς τόσο επωνυμίας όσο και νομικής μορφής. Ο διευθυντής της RVV υποστήριξε ότι δεσμευόταν από τα αποτελέσματα του εργαστηρίου και ότι δεν μπορούσε να τα επαληθεύσει. Ως εκ τούτου, δεν διέθετε κανένα περιθώριο εκτιμήσεως όσον αφορά τη διαπίστωση της παρουσίας αφθώδους πυρετού στην επίμαχη εκμετάλλευση. Ως εκ τούτου, ήταν υποχρεωμένος να λάβει μέτρα για την καταπολέμηση της εν λόγω νόσου αφ' ης στιγμής διαπιστώθηκε από το εργαστήριο η παρουσία του ιού. Ακολούθως, ισχυρίσθηκε ότι το παράρτημα Β της οδηγίας 85/511 έπρεπε να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι περιελάμβανε επίσης το ID-Lelystad. Συγκεκριμένα, η μετατροπή του CDI σε ID-Lelystad

οφειλόταν απλώς σε μεταβολή της νομικής μορφής. Όπως υποστήριξε, πρόκειται από το 1995 για το ίδιο εργαστήριο, το οποίο είναι εγκατεστημένο στην ίδια διεύθυνση, διαθέτει τον ίδιο εξοπλισμό και είναι επιφορτισμένο με τα ίδια καθήκοντα.

B. Προδικαστικά ερωτήματα

Σκοπεί το άρθρο 11, παράγραφος 1, της οδηγίας 85/511 στην προστασία των συμφερόντων των ιδιωτών, όπως των [προσφευγόντων της κύριας δίκης]; Αν όχι, μπορούν ιδιώτες, όπως οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης, να επικαλεσθούν παράβαση, ενδεχομένως, των υποχρεώσεων που απορρέουν από αυτήν τη διάταξη για τις αρχές των κρατών μελών;

γ) *Αν η απάντηση στο ερώτημα 2, υπό β', έχει ως συνέπεια ότι ιδιώτες μπορούν να επικαλεσθούν το άρθρο 11, παράγραφος 1, της οδηγίας 85/511:*

Ποιες έννομες συνέπειες συνδέονται με τη διαπίστωση παρουσίας αφθώδους πυρετού από εργαστήριο που δεν αναφέρεται στο παράρτημα Β της οδηγίας 85/511;

3) *Έχει το παράρτημα Β της οδηγίας 85/511, λαμβανομένων υπόψη των διατάξεων των άρθρων 11 και 13 αυτής της οδηγίας, την έννοια ότι η μνεία του “Centraal Diergeneeskundig Instituut, Lelystad” μπορεί ή πρέπει επίσης να αφορά το ID-Lelystad BV;*

4) *Αν από τις απαντήσεις στα προηγούμενα ερωτήματα έπεται ότι η παρουσία αφθώδους πυρετού μπορεί να διαπιστώνεται από εργαστήριο που δεν αναφέρεται στο παράρτημα Β της οδηγίας 85/511 ή ότι το παράρτημα Β της οδηγίας έχει την έννοια ότι η μνεία του “Centraal Diergeneeskundig Instituut, Lelystad” μπορεί επίσης να αφορά το ID-Lelystad BV:*

Έχει η οδηγία 85/511 την έννοια ότι με αυτήν ορίζεται ότι το αρμόδιο για τη λήψη αποφάσεων διοικητικό όργανο δεσμεύεται από τα αποτελέσματα εξετάσεως που διενήργησε εργαστήριο το οποίο αναγράφεται στο παράρτημα Β της εν λόγω οδηγίας ή, αν η απάντηση στο ερώτημα 2, υπό α', έχει ως συνέπεια ότι το διοικητικό όργανο μπορεί να στηρίξει τα μέτρα του

καταπολεμήσεως του αφθώδους πυρετού στα αποτελέσματα που επιτυγχάνονται μέσω εργαστηρίου που δεν αναγράφεται στο παράρτημα Β της οδηγίας 85/511, από τα αποτελέσματα του τελευταίου αυτού εργαστηρίου, ή ανήκει ο προσδιορισμός της αποφασίζουσας αρχής στη διαδικαστική αυτονομία του κράτους μέλους και το δικαστήριο ενώπιον του οποίου εκκρεμεί η κύρια δίκη πρέπει να εξετάζει αν οι σχετικοί κανόνες ισχύουν ανεξαρτήτως του αν η εργαστηριακή εξέταση πραγματοποιείται βάσει κοινοτικής ή εθνικής νομικής υποχρεώσεως, καθώς και αν η χρήση του εθνικού νομικού διαδικαστικού πλαισίου καθιστά εξαιρετικώς δύσκολη ή ουσιαστικώς αδύνατη την εφαρμογή των κοινοτικών κανόνων»

Γ. Η Κρίση του Δικαστηρίου

Όπως προκύπτει από πάγια επίσης νομολογία, ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας στο πλαίσιο οποιασδήποτε διαδικασίας που κινείται κατά προσώπου και είναι ικανή να καταλήξει σε βλαπτική γι' αυτό πράξη συνιστά θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου και πρέπει να διασφαλίζεται ακόμη και ελλείψει κανονιστικής ρυθμίσεως ως προς τη διαδικασία. Η αρχή αυτή επιτάσσει να παρέχεται στους αποδέκτες αποφάσεων οι οποίες θίγουν σημαντικά τα συμφέροντά τους η δυνατότητα να καθιστούν λυσιτελώς γνωστή την άποψή τους επί των σε βάρος τους στοιχείων στα οποία στηρίχθηκε η επίδικη απόφαση.³⁸ Λαμβανομένων πάντως υπόψη των σημαντικών συνεπειών για τους κτηνοτρόφους των αποφάσεων που εκδίδονται βάσει των άρθρων 5 της οδηγίας 85/511, 2 της οδηγίας 2001/246 και 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/425, η αρχή αυτή επιτάσσει, στον τομέα της καταπολεμήσεως του αφθώδους πυρετού, να είναι οι αποδέκτες των αποφάσεων αυτών καταρχήν σε θέση να γνωστοποιούν λυσιτελώς την άποψή τους επί των στοιχείων στα οποία στηρίχθηκαν οι επίδικες αποφάσεις.

³⁸ βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 24ης Οκτωβρίου 1996, C-32/95 P, Επιτροπή κατά Lisrestal κ.λπ., Συλλογή 1996, σ. I-5373, σκέψη 21· της 21ης Σεπτεμβρίου 2000, C-462/98 P, *Mediocurso* κατά Επιτροπής, Συλλογή 2000, σ. I-7183, σκέψη 36, και της 9ης Ιουνίου 2005, C-287/02, *Ισπανία κατά Επιτροπής*, που δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή, σκέψη 37.

Εντούτοις, πρέπει να υπομνησθεί ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας, δεν αποτελούν απόλυτα προνόμια, αλλά μπορούν να περιέχουν περιορισμούς, υπό την προϋπόθεση ότι οι περιορισμοί αυτοί ανταποκρίνονται πράγματι σε σκοπούς γενικού συμφέροντος που επιδιώκει το επίμαχο μέτρο και δεν αποτελούν, ενόψει του επιδιωκόμενου σκοπού, υπέρμετρη και επαχθή επέμβαση που θα προσέβαλε την ίδια την ουσία των ούτως διασφαλιζομένων δικαιωμάτων. Στους σκοπούς που δύνανται να δικαιολογήσουν τέτοιου είδους περιορισμούς συγκαταλέγεται, μεταξύ άλλων, η προστασία της δημόσιας υγείας³⁹.

Στο πλαίσιο αυτό, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι, αν, για να λάβει η αρμόδια αρχή τα κατάλληλα μέτρα κατά του αφθώδους πυρετού, έπρεπε προηγουμένως να γνωστοποιηθούν σε όλους τους δυνητικώς ενδιαφερομένους τα πραγματικά περιστατικά και τα έγγραφα στα οποία στηρίχθηκαν τα εν λόγω μέτρα και οι ενδιαφερόμενοι να λάβουν θέση επί των εν λόγω πραγματικών περιστατικών και εγγράφων, η αρχή αυτή δεν θα μπορούσε να ενεργήσει άμεσα και αποτελεσματικά. Συνεπώς, η προστασία της δημόσιας υγείας δικαιολογεί, καταρχήν, την εκ μέρους της αρχής αυτής λήψη των εν λόγω μέτρων ακόμη και χωρίς οι ενδιαφερόμενοι να διατυπώσουν προηγουμένως την άποψή τους επί των στοιχείων στα οποία στηρίχθηκαν τα οικεία μέτρα. Επιπλέον, ο περιορισμός αυτός αποτελεί υπέρμετρη και επαχθή παρέμβαση η οποία προσβάλλει την ίδια την ουσία των δικαιωμάτων άμυνας, μόνον αν οι ενδιαφερόμενοι είχαν στερηθεί τη δυνατότητα να προσβάλουν τα εν λόγω μέτρα σε μεταγενέστερη διαδικασία και να διατυπώσουν λυσιτελώς την άποψή τους στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας.

Εξάλλου, λαμβανομένης υπόψη της ανάγκης άμεσης καταπολεμής του αφθώδους πυρετού, η αρχή του σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας δεν επιβάλλει κατ' ανάγκη την αναστολή εκτελέσεως των μέτρων αυτών μέχρι την περάτωση της εν λόγω διαδικασίας.

³⁹ βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις της 8ης Απριλίου 1992, C-62/90, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλογή 1992, σ. I-2575, σκέψη 23, και της 17ης Οκτωβρίου 1995, C- 44/94, Fishermen's Organisations κ.λπ., Συλλογή 1995, σ. I-3115, σκέψη 55.

Τέλος, αν, στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, αποδειχθεί ότι η αρμόδια για την καταπολέμηση του αφθώδους πυρετού αρχή μπορούσε να στηρίξει τη λήψη των μέτρων που προβλέπουν οι οδηγίες 85/511 και 90/425 ή η απόφαση 2001/246 μόνο στο αποτέλεσμα του εργαστηρίου, όπως αυτό κοινοποιήθηκε με τηλεομοιοτυπία, ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας δεν απαγορεύει στο δικαστήριο που επιλαμβάνεται της εν λόγω υποθέσεως να στηρίξει την απόφασή του αποκλειστικώς στο έγγραφο αυτό, εφόσον οι διάδικοι διατύπωσαν λυσιτελώς τις απόψεις τους.

10. Yassin Abdullah Kadi και Al Barakaat International Foundation, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 3ης Σεπτεμβρίου 2008 συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-402/05 P και C-415/05 P⁴⁰

A. Ιστορικό της ένδικης διαφοράς

Η υπόθεση αφορούσε τις οικονομικές κυρώσεις σε βάρος ιδιωτών. Με το Ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας των ΗΕ 1267 (1999) συστάθηκε «Επιτροπή Κυρώσεων», επιφορτισμένη κυρίως με τον προσδιορισμό των κεφαλαίων ή άλλων οικονομικών πόρων που όλα τα κράτη έπρεπε να δεσμεύσουν, ώστε να εξασφαλιστεί ότι τα κεφάλαια αυτά ή οι οικονομικοί αυτοί πόροι δεν τίθενται στη διάθεση, ή προς όφελος, των Ταλιμπάν ή οποιαδήποτε επιχείρησης που ανήκει ή ελέγχεται από τους Ταλιμπάν. Με το ψήφισμα 1333 (2000), το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ ανέθεσε στην επιτροπή κυρώσεων να τηρεί ενημερωμένο κατάλογο των προσώπων και των οντοτήτων που είχαν καθοριστεί ότι συνδέονται με τον Οσάμα Μπιν Λάντεν και έκρινε ότι τα κράτη πρέπει να δεσμεύσουν τα κεφάλαια και άλλα χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία των εν λόγω προσώπων και οντοτήτων. Για την εφαρμογή του Ψηφίσματος αυτού, το Συμβούλιο της ΕΕ

⁴⁰ Yassin Abdullah Kadi και Al Barakaat International Foundation, ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 3ης Σεπτεμβρίου 2008 συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-402/05 P και C-415/05 P, ECLI:EU:C:2008:461.

θέσπισε, μεταξύ άλλων, τον προσβαλλόμενο Κανονισμό 881/2002 με νομική βάση τα άρθρα 60, 301 και 308 ΣΕΚ.

Ο Κανονισμός 881/2002 προέβλεπε τη δέσμευση όλων των κεφαλαίων και των οικονομικών πόρων που ανήκαν, ή ήταν στην ιδιοκτησία ή κατοχή φυσικού ή νομικού προσώπου, ομάδας ή οντότητας που ορίζεται από την Επιτροπή Κυρώσεων και περιλαμβάνονται στο παράρτημα Ι.8. Ο *Yassin Abdullah Kadi* και η *Al Barakaat International Foundation*, των οποίων τα ονόματα αναφέρονται στο παράρτημα Ι, άσκησαν προσφυγές για την ακύρωση του Κανονισμού, υποστηρίζοντας, μεταξύ άλλων, ότι υπήρξε παραβίαση του δικαιώματος ακροάσεως, του δικαιώματος σεβασμού της ιδιοκτησίας, καθώς και του δικαιώματος για αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο.

B. Η Κρίση του Δικαστηρίου

Το Δικαστήριο της Ένωσης υιοθετώντας τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Maduro, αναίρεσε τις αποφάσεις του Πρωτοδικείου και ακύρωσε τον Κανονισμό 881/2002 του Συμβουλίου. Σε αντίθεση με την απόφαση του Πρωτοδικείου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα κοινοτικά όργανα οφείλουν, σύμφωνα με τις αρμοδιότητες που τους έχουν ανατεθεί από τη ΣΕΚ, να διασφαλίζουν τον, κατ' αρχήν πλήρη, έλεγχο της νομιμότητας όλων των κοινοτικών πράξεων με κριτήρια τα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου, περιλαμβανομένων των κοινοτικών πράξεων οι οποίες, όπως ο προσβαλλόμενος Κανονισμός, αποσκοπούν στην εφαρμογή Ψηφισμάτων που εξέδωσε το Συμβούλιο Ασφαλείας δυνάμει του κεφαλαίου VII του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Εντούτοις, η, κατ' αυτή την έκταση, ακύρωση του προσβαλλόμενου κανονισμού με άμεση ισχύ θα μπορούσε να περιορίσει κατά τρόπο σοβαρό και μη αναστρέψιμο την αποτελεσματικότητα των περιοριστικών μέτρων που επιβάλλει ο κανονισμός και τα οποία οφείλει να εφαρμόζει η Κοινότητα καθόσον, στο διάστημα που θα μεσολαβήσει μέχρι την ενδεχόμενη αντικατάστασή του με νέο κανονισμό, ο Υ. Α. Kadi και η Al Barakaat θα

μπορούσαν να λάβουν μέτρα ώστε να μην μπορεί πλέον να τους επιβληθεί δέσμευση κεφαλαίων.

Επιπροσθέτως, στο μέτρο που από την παρούσα απόφαση προκύπτει ότι ο προσβαλλόμενος κανονισμός πρέπει να ακυρωθεί, καθόσον αφορά τους αναιρεσεύοντες, λόγω παραβίασεως των αρχών που έχουν εφαρμογή επί της διαδικασίας που ακολουθήθηκε για τη λήψη των περιοριστικών μέτρων που προβλέπει ο κανονισμός αυτός, δεν αποκλείεται, επί της ουσίας, η επιβολή τέτοιων μέτρων στους αναιρεσεύοντες να είναι ίσως δικαιολογημένη.

Λαμβάνοντας υπόψη αυτά τα στοιχεία, πρέπει, δυνάμει του άρθρου 231 ΕΚ, **να διατηρηθούν σε ισχύ τα αποτελέσματα του προσβαλλομένου κανονισμού, καθόσον αυτός περιλαμβάνει τα ονόματα των αναιρεσειόντων στον κατάλογο του παραρτήματος Ι αυτού, κατά τη διάρκεια μιας σύντομης περιόδου η οποία πρέπει να καθοριστεί κατά τρόπο που να παρέχει στο Συμβούλιο τη δυνατότητα να άρει τις διαπιστωθείσες παραβάσεις, αλλά θα λαμβάνει επίσης δεόντως υπόψη τις σημαντικές επιπτώσεις των περιοριστικών αυτών μέτρων επί των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των αναιρεσειόντων.**

Υπό τις συνθήκες αυτές, η δίκαιη εφαρμογή του άρθρου 231 ΕΚ επιβάλλει διατήρηση των αποτελεσμάτων του προσβαλλομένου κανονισμού, καθόσον αυτός αφορά τους αναιρεσεύοντες, κατά τη διάρκεια περιόδου μη δυνάμενης να υπερβεί τους τρεις μήνες από της ημερομηνίας δημοσίευσής της παρούσας αποφάσεως.

10.1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Έχει γίνει δεκτό και μάλιστα έχει παγιωθεί και ως νομολογία του Δικαστηρίου της Ένωσης ότι το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης, παρά την καταγωγή του ως θεμελιώδες δικαίωμα άμυνας, δεν συνιστά απόλυτη επιταγή αλλά μπορεί να περιέχει περιορισμούς, υπό την προϋπόθεση ότι αυτοί όντως ανταποκρίνονται σε σκοπούς γενικού συμφέροντος που επιδιώκει το επίμαχο μέτρο και δεν αποτελούν, ενόψει των επιδιωκόμενων σκοπών, υπέρμετρη και επαχθή επέμβαση που θα προσέβαλλε την ίδια την ουσία των ούτως

διασφαλιζομένων δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, όπως διαφαίνεται από τις ανωτέρω υποθέσεις την απόφαση Dokter, δέχθηκε ότι, λαμβανομένων υπόψη του άκρως μεταδοτικού χαρακτήρα του αφθώδους πυρετού και της ανάγκης άμεσης και αποτελεσματικής καταπολέμησής του, προκειμένου να προστατευθεί η δημόσια υγεία, η αρμόδια αρχή μπορούσε να θεσπίσει τα κατάλληλα μέτρα χωρίς προηγουμένως να γνωστοποιηθούν σε όλους τους δυνητικώς ενδιαφερομένους τα πραγματικά περιστατικά και τα έγγραφα στα οποία στηρίχθηκαν τα εν λόγω μέτρα και οι ενδιαφερόμενοι να λάβουν θέση επί των εν λόγω περιστατικών και εγγράφων. Κατά το Δικαστήριο, ο περιορισμός αυτός θα συνιστούσε υπέρμετρη και επαχθή παρέμβαση η οποία προσβάλλει την ίδια την ουσία των δικαιωμάτων άμυνας, μόνον αν οι ενδιαφερόμενοι είχαν στερηθεί τη δυνατότητα να προσβάλουν τα εν λόγω μέτρα

Επιπλέον, το Δικαστήριο αναγνώρισε, στην απόφαση Kadi I, τη δυνατότητα άμβλυνσης των εννόμων συνεπειών της δικαστικής ακύρωσης πράξης που εκδόθηκε χωρίς να τηρηθεί το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης. Πράγματι, το Δικαστήριο, ενόψει των σοβαρών και μη αναστρέψιμων συνεπειών της ακύρωσης των μέτρων δέσμευσης των κεφαλαίων για την αποτελεσματικότητα των εν λόγω περιοριστικών μέτρων, διατήρησε τα αποτελέσματα των μέτρων που ελήφθησαν χωρίς να τηρηθεί το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης κατά τη διάρκεια σύντομης περιόδου, προκειμένου να παράσχει στις αρχές τη δυνατότητα να άρουν τις διαπιστωθείσες παραβάσεις

Μολονότι η υποχρέωση των εθνικών αρχών να τηρούν το δικαίωμα ακρόασεως πριν από την έκδοση αποφάσεως ικανής να επηρεάσει δυσμενώς τα συμφέροντα ενός προσώπου έχει προ πολλού κατοχυρωθεί από πάγια νομολογία του Δικαστηρίου ⁴¹το άρθρο 41, παράγραφος 2, στοιχείο α', του

⁴¹ Βλ., ενδεικτικά, αποφάσεις του Δικαστηρίου της 24ης Οκτωβρίου 1996, C- 32/95 P, Επιτροπή κατά Lisrestal κ.λπ. (Συλλογή 1996, σ. I-5373, σκέψη 21)· της 28ης Μαρτίου 2000, C- 7/98, Krombach (Συλλογή 2000, σ. I- 1935, σκέψη 42)· της 21ης Σεπτεμβρίου 2000, C- 462/98 P, Mediocurso κατά Επιτροπής (Συλλογή 2000, σ. I- 7183, σκέψη 36) · της 9ης Ιουνίου 2005, C- 287/02, Ισπανία κατά Επιτροπής

Χάρτη επιβεβαιώνει την υποχρέωση αυτή⁴² και την ανάγει σε συνταγματική αξία.

IV. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης, όπως ειπώθηκε ανωτέρω, αποτελεί μια γενική αρχή του δικαίου και ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα άμυνας, το οποίο αναγνωρίζεται και κατοχυρώνεται νομοθετικά τόσο στο Εθνικό όσο και στο Ενωσιακό δίκαιο. Συμπερασματικά θα μπορούσε να λεχθεί ότι **το δικαίωμα ακροάσεως εγγυάται σε όλους τη δυνατότητα να γνωστοποιούν λυσιτελώς την άποψή τους κατά τη διάρκεια της διοικητικής διαδικασίας και πριν την έκδοση οποιασδήποτε αποφάσεως που θα μπορούσε να επηρεάσει δυσμενώς τα συμφέροντά τους**. Από την επισκόπηση ανωτέρω παρατηρούμε ότι η αντιμετώπιση των εθνικών δικαστηρίων έχει επιβάλει σε σαφώς αυστηρότατες προϋποθέσεις το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης σε σχέση με την αντιμετώπιση του πάνω δικαιώματος από την Ενωσιακή Έννομη τάξη.

Ωστόσο και ασχέτως με τους περιορισμούς που έχουν επιβληθεί στο δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης, δεν μπορεί παρά να αναγνωριστεί η σημασία του άνω δικαιώματος και χρησιμοποιώντας την φράση του Μ. Στασινόπουλου να πούμε ότι «...Κάθε προσπάθεια, η οποία βοηθεί τον άνθρωπο να διατηρή τα δικαιώματά του εις την ζωήν και να τα απολαμβάνη ως λογικόν και ελεύθερον πλάσμα του Θεού, πρέπει να θεωρείται προσπάθεια χρήσιμος και ευλογημένη. Μέσα εις τον κύκλο αυτών των δικαιωμάτων, το δικαίωμα της υπερασπίσεως κατέχει θέσιν εξέχουσαν αλλά και διακεκριμένην,

(Συλλογή 2005, σ. Ι- 5093, σκέψη 37), και της 18ης Δεκεμβρίου 2008, C- 349/07, Sorogré (Συλλογή 2008, σ. Ι- 10369, σκέψη 37).

⁴² Βλ. απόφαση της 18ης Ιουλίου 2013, C-584/10 P, C-593/10 P και C-595/10 P, Επιτροπή κ.λπ. κατά Kadi (σκέψη 99).

διότι συνδέεται στενώς με την αξιοπρέπεια και την προσωπικότητα του ανθρώπου...»⁴³.

⁴³ Μ. Στασινόπουλος, *Το δικαίωμα της υπερασπίσεως ενώπιον των Διοικητικών Αρχών*, 1974.

V. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ Βενιζέλος Ε., *Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων*, εκδ. Παρα τηρητής 1990, σελ. 143.
- ❖ Δαγτόγλου Π.Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Β'*, δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα.
- ❖ Δάγτογλου Π., *Η αρχή της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου*, Νοβ 1979, σελ. 1509 επ., 1556 επ.
- ❖ Κατράς Ι., *Ερμηνεία Κώδικα Διοικητικής διαδικασίας*, εκδ. Σάκουλα, 2015.
- ❖ Λαζαράτος Π., *Το δικαίωμα ακρόασης στη διοικητική διαδικασία*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, 1992.
- ❖ Μπέης Ευάγγελος *Το δικαίωμα της προηγούμενης διοικητικής ακρόασης*, Περιοδικό Δίκη, τεύχος Μαρτίου 1997.
- ❖ Ρώτη Β., *Η περιπέτεια του άρθρου 20 παρ. 12 του Συντάγματος*, σε :Οι Συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη εκδ. 1986.
- ❖ Πρεβεδούρου Ευγενία Β., *Το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης* (Γενικό Διοικητικό Δίκαιο).
- ❖ Πρεβεδούρου Ε., *Το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης στη νομολογία των Δικαστηρίων της Ένωσης* (Σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ της 10ης Σεπτεμβρίου 2013, C-383/13 PPU, M. G. και N. R.), ΘΠΔΔ 10/2013.
- ❖ Σπηλιωτόπουλος Ε., *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου* εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, 1991.
- ❖ Στασινόπουλος Μ., *Το δικαίωμα της υπερασπίσεως ενώπιον των Διοικητικών Αρχών*, 1974.
- ❖ Τσάτσος Α., *Η ακρόασις του ενδιαφερομένου εν τη διοικητική διαδικασία : Διοίξεις και Δίκαιον*, Αθήνα, Αφοί Σάκουλα 1979, σελ. 114 επ.
- ❖ Χρυσόγονος Χ. Κώστας, *Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη εκδ. 2006.

VI. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- ❖ ΣΤΕ 1811-1831/1969
- ❖ ΣΤΕ 1040/2014
- ❖ ΣΤΕ 1877/2016
- ❖ ΣΤΕ 3718/2003
- ❖ ΣΤΕ 1203/2012
- ❖ ΣΤΕ 286/2012
- ❖ ΣΤΕ 2783/2000
- ❖ ΣΤΕ 352/2006
- ❖ ΣΤΕ 2598/2005
- ❖ ΣΤΕ ΟΛ 88/2011
- ❖ ΔΕΕ C – 166/13 Mukarubega
- ❖ ΔΕΕ C – 249/13 Khaled Boudjlida
- ❖ ΔΕΚ C- 322/81, Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin κατά Επιτροπής
- ❖ ΔΕΚ C – 349/07, Soprope
- ❖ C-48/96 P windpark groothusl'n κατά επιτροπης
- ❖ C-277/11 M. κατά Minister for Justice, Equality and Law Reform, Ιρλανδίας.
- ❖ ΔΕΚ C-269/90 Hauptzollamt München-Mitte και Technische Universität München.
- ❖ ΔΕΚ C-462/98 P Mediocurso - Estabelecimento de Ensino Particular Ld.
- ❖ ΔΕΚ C-28/05 DOCTER G. J. Dokter, Maatschap Van den Top, W. Boekhout κατά Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- ❖ ΔΕΚ C-402/05 P και C-415/05 P Yassin Abdullah Kadi και Al Barakaat International Foundation.
- ❖ ΔΕΚ C-161/75 Abdelhafid Bensada Benallal κατά État belge
- ❖ ΔΕΚ C- 32/95 P, Επιτροπή κατά Lisrestal.

VII. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- ❖ Ηλεκτρονικό Δημοσίευμα στην ιστοσελίδα <http://www.kathimerini.gr/693295/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/mixahl-stasinopoylos---o-ane3arthtos-dikasths> «Μιχαήλ Στασινόπουλος - Ο ανεξάρτητος Δικαστής».
- ❖ Ηλεκτρονικό Δημοσίευμα στην ιστοσελίδα <https://www.ddikastes.gr/node/2259>, Διευκρινίσεις στη νομολογιακή εξειδίκευση των προϋποθέσεων θεμελίωσης και άσκησης του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης.